Eduard ȚUGUI

Organizațiile neguvernamentale din Republica Moldova: evoluție, activități şi perspectivele dezvoltării

Biblioteca IDIS „Viitorul”

Institutul pentru Dezvoltare şi Inițiative Sociale (IDIS) „Viitorul”
www.viitorul.org

Chişinău, 2013

Autorul mulțumeşte personalităților intervievate şi organizațiilor chestionate pentru timpul acordat şi informația utilă, informație şi idei care se regăsesc în tot textul studiului.

CUPRINS

Introducere 4
Metodologie 6

REVOLUȚIA ASOCIATIVĂ GLOBALĂ ŞI NOUA PARADIGMĂ DE DEZVOLTARE

- Societate – stat – societate civilă: evoluție şi revoluție 8
- Conceptualizarea şi particularitățile sectorului non-profit 10

EVOLUȚIA ŞI SUSTENABILITATEA ORGANIZAȚIILOR NEGUVERNAMENTALE DIN REPUBLICA MOLDOVA

- De la concept la strategie de dezvoltare: dinamica asocierii 15
- Cadrul legal şi structura sectorului asociativ 20
- Sustenabilitatea organizațiilor neguvernamentale 22
- Dificultățile sincronizării: societatea civilă din regiunea transnistreană 27

FUNCȚIONALITATEA ORGANIZAȚIILOR NEGUVERNAMENTALE: PROIECTE ŞI ACTIVITĂȚI TEMATICE

- Democratizarea şi relația cu statul 31
- Drepturile omului şi incluziunea socială 38
- Creştere economică şi dezvoltarea durabilă 42
- Integrarea europeană şi integritatea teritorială 45

SOCIETATEA ŞI CELE TREI SECTOARE ÎN REPUBLICA MOLDOVA: PERSPECTIVELE DEZVOLTĂRII

- Contextul general de dezvoltare 50
- Instituționalizarea organizațiilor neguvernamentale 54
- Funcția socială a ONG-urilor – o agendă de viitor 58

Concluzii 63
Bibliografie selectivă 67

Introducere

Republica Moldova cunoaşte, împreună cu întreaga omenire, una dintre marile transformări date să le trăiască pe parcursul istoriei o societate. Comunitatea internațională şi fiecare stat în parte are de soluționat două mari probleme ale deceniului ce urmează – arhitectura internațională de securitate şi revenirea economiei mondiale pe creştere sustenabilă – care vor determina în mare măsură paradigma de dezvoltare globală a secolului XXI. Dezvoltarea durabilă a viitorului este posibilă doar într-un cadru global de stabilitate şi bunăstare, precum şi într-un angajament de durată al întregii societăți la nivel național. Statul bunăstării poate fi articulat (doar) pe interacțiunea a trei sectoare – sectorul public, sectorul privat şi sectorul non-profit – a căror eficiență este precondiția obligatorie pentru dezvoltare. Simpla condiție bipolară de bază (economică) şi suprastructură (politică), proprie statului modern, nu mai este actuală în mileniul al treilea. Drept pentru care, suntem martorii unei „revoluții asociative globale", care după ce a schimbat modelul de dezvoltare în societățile dezvoltate din lumea euroatlantică, se extinde constant în toate regiunile planetei şi determină în mare măsură viitorul noilor democrații. Vorbim despre o nouă paradigmă globală de dezvoltare proprie democrațiilor consolidate.

Societatea civilă devine actuală în Republica Moldova odată cu suveranitatea şi independența, se dezvoltă concomitent cu sectorul public şi sectorul privat, creşte în importanță pe măsura modernizării şi reformelor structurale pe care societatea moldovenească şi le-a asumat. Dar mai important este rolul societății civile în dezvoltarea de mai departe a Republicii Moldova, mai ales că un proiect de dezvoltare al Republicii Moldova într-o Europă unită şi prosperă, înseamnă şi dezvoltarea sectorului asociativ conform standardelor şi practicilor europene. În tot cazul, discuțiile legate de perspectivele sectorului asociativ într-un context mai larg de dezvoltare a Republicii Moldova sunt tot mai relevante pe măsura ce integrarea europeană înseamnă însuşirea noii paradigme.

Scopul studiului nu este evaluarea sectorului asociativ moldovenesc într-un cadru teoretico-metodologic definit pe criterii şi indicatori, dar este analiza organizațiilor neguvernamentale într-un cadru mai larg de dezvoltare a Republicii Moldova. Categoria de „organizație neguvernamentală" nu se regăseşte în cadrul normativ ce reglementează sectorul asociativ din Republica Moldova, dar termenul a devenit uzual pentru reprezentarea unui număr tot mai mare de instituții cu caracter non-public şi non-profit ce activează în tot mai multe domenii sociale. Sunt organizații care se dezvoltă de două decenii împreună cu sectorul public şi sectorul privat şi au realizate sute (dacă nu mii) de proiecte şi activități, care deşi mai puțin mediatizate ca proiectele şi activitățile statului, au de multe ori un impact comparabil cu intervențiile autorităților publice în societate.

Ipoteza de bază a studiului este că organizațiile neguvernamentale cunosc o evoluție ascendentă în Republica Moldova şi dincolo de unele probleme inerente tranziției cu care se confruntă sectorul, dezvoltarea lor de mai departe va reprezenta un barometru pentru dezvoltarea întregii societăți. Cercetarea încearcă prin urmare să surprindă dezvoltarea organizațiilor neguvernamentale în contextul dinamicii sociale interne şi angajamentelor externe ale Republicii Moldova. Sunt analizate perspectivele de dezvoltare ale sectorului asociativ prin prisma tranziției democratice şi integrării europene a Republicii Moldova, de aici focusarea studiului pe patru secțiuni tematice.

Prima secțiune abordează instituționalizarea sectorului asociativ de rând cu articularea statului şi sectorului privat în democrațiile consolidate. Sunt descrise evoluția

celor trei sectoare şi cauzele „revoluției asociative globale” care modelează o nouă paradigmă de dezvoltare. Paradigmă de dezvoltare care printr-un proces de difuziune culturală globală se extinde în toate regiunile planetei.

Secțiunea a doua evidențiază particularitățile articulării sectorului asociativ în Republica Moldova în două decenii de tranziție la democrație şi la economia de piață. Sunt analizate cadrul legal, structura şi sustenabilitatea organizațiilor neguvernamentale moldoveneşti, după cum este analizată ne-sincronizarea cu evoluția societății civile din regiunea transnistreană.

Cea de-a treia secțiune este o sinteză a funcționalității şi impactului activităților organizațiilor neguvernamentale în Republica Moldova, orientată spre patru grupe tematice şi anume: democratizarea şi relațiile cu statul, drepturile omului şi incluziunea socială, creştere economică şi dezvoltarea durabilă, integrarea europeană şi integritatea teritorială.

În cele din urmă, a patra secțiune reprezintă o reflecție pe marginea perspectivelor de dezvoltare a organizațiilor neguvernamentale în contextul general de dezvoltare a Republicii Moldova şi schimbărilor inerente integrării europene. Este o analiză a instituționalizării şi a funcției sociale pe care trebuie să şi-o asume organizațiile neguvernamentale moldoveneşti în dezvoltarea de mai departe a țării.

Metodologie

Structuralismul şi diferitele sale forme, de la interpretarea genetică până la cea funcțională, este cadrul metodologic de bază al studiului, din moment ce utilizarea unor abstracții teoretice este obligatorie într-o analiză calitativă a instituțiilor sociale. Structuralismul este cadrul teoretic care introduce contextul în cercetare şi devine pentru aceasta necesar în analiza organizațiilor neguvernamentale într-un cadru mai larg de dezvoltare a Republicii Moldova. Dezbaterea epistemologică mai largă privind rolul structuralismului în filosofia ştiinței depăşeşte cadrul acestui studiu, care nu este constrâns de careva rigori sau paradigme. Structuralismul este utilizat pentru meritul de a deschide orizontul de cercetare, nu pentru realizările sau nerealizările din cadrul anumitor ştiințe particulare unde s-a dezvoltat.

Interpretarea funcționalistă a structuralismului, spre exemplu, porneşte de la ipoteza că între faptele sociale există relații de corespondență funcțională, după care ajunge la concluzii generale privind natura societății – un întreg organizat şi funcțional în care diferitele elemente constituente (comportamente, credințe modelate cultural, ritualuri, instituții) pot fi explicate prin cerințele funcționării întregului. Drept pentru care, fiecare instituție constitutivă a unui sistem social are un caracter funcțional şi necesar, instituția există datorită rolului pe care îl are în menținerea ordinii sociale şi buna funcționare a sistemului. Structural funcționalismul rămâne un instrument teoretic util pentru analiza rolului instituțiilor într-o societate, în cazul nostru rolul organizațiilor neguvernamentale.

Evident că un asemenea demers teoretic nu poate fi suficient în lipsa unor date cantitative, iar cadrul teoretico-metodologic al prezentului studiu este orientat spre pluralism în defavoarea monismului metodologic specific multor teorii structuraliste. Metodele empirice sunt la fel de importante în cercetarea unor asemenea fenomene sociale complexe, chiar dacă structuraliştii clasici ne-ar acuza de alunecare spre elementarism. Studiul utilizează astfel alte trei instrumente empirice de cercetare şi un amplu material factologic.

Analiza documentelor este metoda empirică care a servit la cercetarea cadrului legal de funcționare a organizațiilor neguvernamentale în Republica Moldova, cercetarea studiilor şi rapoartelor referitoare la dezvoltarea sectorului asociativ moldovenesc, precum şi a activităților realizate în cadrul acestui sector.

Interviuri în profunzime au fost realizate cu 11 personalități care au contribuit nemijlocit la dezvoltarea organizațiilor neguvernamentale în Republica Moldova în cele două decenii de evoluție şi a căror viziune se regăseşte în întreg textul studiului.

Chestionarea membrilor Consiliului Național pentru Participare a permis obținerea unei sinteze reprezentative a locului şi rolului organizațiilor neguvernamentale în societatea moldovenească. Au fost chestionate 13 din cele de 30 de organizații membre ale CNP.

Personalități intervievate
Victor POPA, *Judecător Curtea Constituțională a Republicii Moldova*
Valeriu PROHNIȚCHI, *Consilier al Prim-ministrului Republicii Moldova*
Sorin MEREACRE, *Președinte Fundația Est-Europeană*
Sergiu OSTAF, *Director CREDO, Președinte Consiliul Național pentru Participare*
Serghei NEICOVCEN, *Director Executiv Centrul CONTACT*
Petru MACOVEI, *Director Asociația Presei Independente*
Mihai GODEA, *Deputat în Parlamentul Republicii Moldova*
Liubomir CHIRIAC, *Director executiv IDIS „Viitorul”*
Lilia CARAȘCIUC, *Director Transparency International-Moldova*
Ion MANOLE, *Director Promo-Lex*
Aneta GONȚA, *Expert APEL*

Organizații chestionate
Business Consulting Institute
Centrul Analitic Independent Expert-Grup
Centrul de Asistență Juridică pentru Persoane cu Dizabilități
Centrul Internațional pentru Protecția și Promovarea Drepturilor Femeii „La Strada”
Centrul de Reabilitare a Victimelor Torturii „Memoria”
Centrul de Resurse pentru Drepturile Omului
Clubul Politic al Femeilor 50/50
Fundația Est-Europeană
JCI Moldova – Camera Tinerilor Antreprenori
Institutul pentru Drepturile Omului din Moldova
Institutul pentru Dezvoltare și Inițiative Sociale „Viiotrul”
Mișcarea Ecologistă din Moldova
Transparency International – Moldova

Revoluția asociativă globală şi noua paradigmă de dezvoltare

Societatea civilă este înțeleasă diferit în literatura de specialitate contemporană, dar o accepțiune generală o definește ca – un sector al societății, reglementat de o anumită ordine legală (un set de reguli, cutume), dar „autonom" în raport cu statul și mediul de afaceri, în care se manifestă spontan inițiativa voluntară a indivizilor și grupurilor umane, într-o diversitate de forme de organizare/asociere (economice, profesionale, politice, civice, culturale, educative, religioase, informaționale etc.) cu scopul satisfacerii intereselor, aspirațiilor private și de grup. Autonomia în raport cu statul și agenții economici înseamnă mai curând un atribut al instituționalizării, decât o separare definitivă de sectorul public și cel privat. Este modelul de organizare socială a civilizației umane în secolul XXI, articulată pe trei piloni – sectorul public, sectorul privat, sectorul non-profit – , după cum este un produs al evoluției intelectuale a omenirii.

Societate – stat – societate civilă: evoluție și revoluție

Din perspectivă istorică, societatea – înțeleasă ca un sistem de legături şi raporturi între indivizi – apare înaintea statului, în timp ce apariția şi evoluția societății civile este legată de articularea şi dezvoltarea celuia din urmă. Societatea civilă este definită (doar) în raport cu statul, prin indivizi şi organizații independente de guvern sau prin totalitatea instituțiilor non-guvernamentale care exprimă interesele şi voința cetățenilor. Altfel spus, pentru a-şi îndeplini propriile finalități, pe care poate să le definească, dar nu să le realizeze de unul singur, individul caută suficiența (care să compenseze propriai insuficiență) în societate şi instituțiile pe care ultima le dezvoltă. Dincolo de baza materială a existenței, un precursor al sectorului privat, societatea însuşeşte o formulă politică de organizare în cetăți/state, care îşi au legitimitatea în această insuficiență, în timp ce (doar) în cadrul statului se dezvoltă deja societatea civilă.

Filosofia antică, unde apare un concept confuz de societate civilă, a surprins acest raționament, că puterea se legitimează prin utilitatea sa față de o societate insuficientă. Aristotel înțelegea că „individul luat izolat este incapabil să-şi fie suficient sieşi" şi că doar instituțiile sociale – familia, satul şi cetatea – îi conferă posibilitatea de a-şi realiza destinul, unde cetatea/comunitatea este alcătuită în vederea unui bine determinat[1]. Statul democrației directe greceşti, a predispus la „angajament civic" pe cetățeni, fie prin posibilitățile „participative" pe care le ofe-

[1] Aristotel. *Politica*. *Cartea I, 1252a*. Bucureşti: IRI, 2001, p. 33.

rea individului, fie prin propria insuficiență de a răspunde necesităților şi aspirațiilor acestuia. În cadrul *comunității*, devine posibilă inițiativa civică şi se articulează primele forme de asociere: „Cetățeanul ba chiar şi necetățeanul, se integrează în grupări voluntare, unde îşi apără interesele şi acționează în comun”[2]. Academia lui Platon sau şcoala peripatetică a lui Aristotel sunt precursoarele universităților dar au multe în comun şi cu un „think tank” contemporan, în timp ce modelul statului platonian nu este altceva decât „expertiza societății civile” pentru o mai bună organizare politică a societății. Republica lui Platon se concentrează pe construcția unui stat utopic, încearcă să reformeze statul, pe când Aristotel se limitează la rolul de observator al realității şi face din stat obiect de studiu ştiințific.

Creştinismul instituționalizează societatea civilă, separând statul de Biserică prin textul evanghelic: „*Dați deci cezarului cele ce sunt ale cezarului, şi lui Dumnezeu cele ce sunt ale lui Dumnezeu*”[3], după care Biserica creştină devine principalul exponent al societății civile până la formarea statului modern. De aici încolo, „... *biserica îndeplineşte în societate anumite sarcini indispensabile şi suplineşte carențele cele mai vizibile jucând, în majoritatea sferelor sociale, rolul de ajutor, care îi va fi încredințat mai târziu statului*”[4].

Statul modern, apărut în urma „contractului social”, este diferit de cel antic şi medieval, după cum diferită devine şi societatea civilă care se articulează în cadrul acestuia. După ce la Aristotel sau în filosofia modernă timpurie societatea civilă se confundă de multe ori cu statul, Hegel anunța modernitatea şi era primul care făcea distincția clară între societate civilă şi stat, când scria la 1821 că: „*Societatea civilă este diferența, care intervine între familie şi stat, deşi desăvârşirea ei este mai târzie decât aceea a statului; căci fiind diferența, ea presupune inițial statul, pe care, ca să subziste, ea trebuie să-l aibă în fața ei ca ceva de sine stătător*”[5]. Statul preia treptat de la Biserică mare parte a funcțiilor sale sociale, în timp ce tot mai mulți oameni se asociază în grupuri şi organizații – partide politice, sindicate şi asociații profesionale – cu concursul cărora formează state națiuni şi consemnează trecerea la modernitate.

La anul 1839 este consemnată existența primei organizații nonguvernamentale (ONG), iar la anul 1914 existând deja aproximativ 1000 de asemenea organizații[6]. Aceste noi instituții au avut o contribuție importantă în mişcarea împotriva sclaviei şi pentru drepturile femeilor, au avut un rol decisiv în timpul Conferinței Mondiale pentru Dezarmare (1932-1934) şi au contribuit la demararea construcției europene postbelice. Dar dincolo de aceste reuşite, organizațiile nonguvernamentale nu ajung un fenomen de masă, mai ales că statul devine în secolul XX

---

[2] Chantal Milton-Desol. *Statul subsidiar. Ingerința şi neingerința statului: principiul subsidiarității în fundamentele istoriei europene.* Cluj-Napoca: EFES, 1997, p. 28.

[3] Sfânta Evanghelie după Matei (22,21).

[4] Chantal Milton-Desol. *Statul subsidiar. Ingerința şi neingerința statului: principiul subsidiarității în fundamentele istoriei europene.* Op. Cit., p. 62.

[5] Hegel G.W.F. *Philosophy of Right*. Kitchener: Batoche Books, 2001, p.154.

[6] Oliver P. Richmond, Henry F. Carey (Editors). *Subcontracting Peace - The Challenges of NGO Peacebuilding.* Ashgate Publishing, Ltd., 2005, p. 21.

unul „mare” şi intervenționist, în schimb „organizația nonguvernamentală” este introdusă în Art. 71 al Cartei Națiunilor Unite, care defineşte rolul consultativ pentru organizațiile nonguvernamentale[7]. Declarația Universală a Drepturilor Omului, proclamată de Adunarea generală a Națiunilor Unite la 10 decembrie 1948, Convenția Europeană a Drepturilor Omului, în vigoare de la 3 septembrie 1953, au stimulat dezvoltarea organizațiilor neguvernamentale.

După care se produce o ruptură, o „revoluție asociativă” globală, cum o numeşte Lester Salomon, şi se instituie forme de asociere ca rezultat al unor mişcări spontane şi creatoare, realizate pe plan local, național sau internațional, având obiective politice, economice, profesionale, civice, culturale, religioase etc. Sunt grupuri auto-organizate, mişcări şi indivizi relativ autonomi, care constituie un număr mare de organizații „specializate” în cât mai multe domenii, ce vizează organizarea şi administrarea societății. Lester Salomon leagă această „revoluție asociativă” globală de patru crize şi anume criza statului bunăstării, criza dezvoltării începând cu stagflația din anii 1970, criza stării mediului înconjurător şi criza socialismului reprezentat de către regimurile comuniste în estul continentului european[8]. Gabriel Almond şi Sidney Verba completează această serie de factori cu un atribut cultural, drept pentru care foarte important. Cultura politică participativă este la originea acestor transformări sociale, susțineau încă la 1963 politologii americani: *„Dacă se percepe o revoluție politică pe tot cuprinsul lumii, ea reprezintă ceea ce ar putea fi numit explozia participării”*[9].

Toate împreună au făcut ca „explozia asocierii” să se extindă pe orizontală şi verticală începând cu anii ’80 ai secolului XX, mai ales după ce destrămarea lagărului socialist a permis difuziunea culturală euroatlantică în Europa Centrală şi de Est. ONG-urile devin parte a tranziției democratice în toate regiunile lumii şi se angajează să participe la realizarea Obiectivelor de Dezvoltare ale Mileniului (ODM)[10], iar posibilitățile tehnologice de comunicare, care depăşeau anticipările futurologilor occidentali, facilitau mult acest proces. Societatea civilă devine o entitate robustă şi activă în societățile occidentale, un atribut indispensabil al societății contemporane, un garant al democrației şi incluziunii sociale.

Conceptualizarea şi particularitățile sectorului non-profit

Această ”revoluție asociativă globală” a determinat şi articularea unui cadru teoretico-metodologic care să facă inteligibile aceste instituții, implicit funcția socială a acestora. Lester Salomon şi echipa de la *Johns Hopkins Comparative*

---

7 Charter Of The United Nations, Art. 71.

8 Lester M. Salamon. *The Third Sector and Volunteering in Global Perspective*. // Presentation at The 17th Annual International Association of Volunteer Effort Conference. Amsterdam, January 15, 2001.

9 Gabriel Almond, Sidney Verba. *Cultura Civică. Atitudini politice şi democrație în cinci națiuni*. Bucureşti: Editura DU Style, 1996, p. 34.

10 Vezi spre exemplu: Jennifer M. Brinkerhoff, Stephen C. Smith, and Hildy Teegen. *NGO s and the Millennium Development Goals Citizen Action to Reduce Poverty*. Palgrave Macmilan, 2007, p. 21-80.

Non-Profit Sector Project simt nevoia de a defini societatea civilă în democrațiile liberale şi identifică cinci condiții pe care trebuie să le îndeplinească o organizație pentru a putea fi inclusă în noul sector al societății.

Figura 1. *Proprietățile celui de-al treilea sector.*

Organizare – au o structură şi o regularitate în operațiuni, indiferent dacă sunt formal constituite sau înregistrate legal

Private – ele sunt separate instituțional de aparatul de stat, chiar dacă pot obține suport financiar de la instituțiile publice.

Distribuțiile non-profit – nu au un scop comercial şi nu distribuie profituri. Organizațiile societății civile pot genera profit, dar acesta trebuie reinvestit în realizarea obiectivelor organizației, nu distribuit membrilor, fondatorilor sau consiliului director.

Autoguvernare – dispun de propriile mecanisme de guvernare internă şi controlează propriile afaceri.

Voluntariat – apartenența sau participarea nu este o cerință legală, obligatorie.

Sursa: Lester M. Salamon, S. Wojciech Sokolowski, Regina List. *Global Civil Society: An Overview*. Baltimore: Center for Civil Society Studies, 2003, p.7-8.

De rând cu identificarea, este elaborat un clasificator internațional pentru instituțiile non-profit. Clasificarea Internațională a Organizațiilor Non-profit/International Classification of Non-profit Organizations (ICNPO), clasificator elaborat în cadrul *Johns Hopkins Comparative Non-Profit Sector Project,* după care, ajustat în timp, a fost preluat şi de către Organizația Națiunilor Unite (ONU), şi a devenit clasificatorul de referință de studiere a sectorului non-profit în toată lumea. Sistemul ICNPO grupează instituțiile non-profit în 12 grupe, funcție de domeniul principal de activitate: cultură şi recreare; educație şi cercetare; sănătate, servicii sociale, mediu, dezvoltare şi locuințe; jurisprudență, advocacy şi politică; filantropie şi promovarea voluntariatului, internațional; religie; asociații de afaceri şi profesionale, sindicatele; altele[11].

Societatea civilă devine parte a democrațiilor consolidate şi cauza acestor democrații. Nu este (doar) consecința unor circumstanțe istorice, dar este şi expresia unei maturități sociale, când indivizi şi grupuri au tot mai multă suficiență. Este al treilea sector, după sectorul public şi cel privat, care împreună cu familia şi celelalte două reprezintă universul pe care societatea îl oferă individului.

[11] United Nations. *Handbook on Non-Profit Institutions in the System of National Accounts,* New York 2003, p. 31.

Dincolo de această relație metafizică, al treilea sector mai înseamnă în capitalism şi indicatori economici. Un sector, cel puțin formal autonom de cel public şi privat, dar care interacționează cu acestea, are obligatoriu şi o rațiune economică, chiar dacă este non-profit. Studiul elaborat în cadrul *Johns Hopkins Comparative Non-Profit Sector Project* arată că forța de muncă din sectorul non-profit, incluzând salariații şi voluntarii, reprezintă o medie de 7,4% din totalul muncitorilor din treisprezece state cuprinse în cercetare, fiind comparabilă cu sectorul construcțiilor şi peste cel al transporturilor sau industria hotelieră[12]. Calculând şi lucrul de voluntariat, în cincisprezece state cuprinse în metodologia de calcul, contribuția instituțiile non-profit la Produsul Intern Brut (PIB) este de 4,5%, indicator la fel de relevant într-o economie de piață. Contribuția la PIB este comparabilă cu sectorul construcțiilor, iar în state precum Canada sau Israel este comparabilă cu sectorul agricol din Republica Moldova, stat considerat agrar şi cu cele mai mari angajări în agricultură[13].

Figura 2. *Forța de muncă în instituțiile non-profit (salariați şi voluntari), ca procent (%) din totalul forței de muncă.*

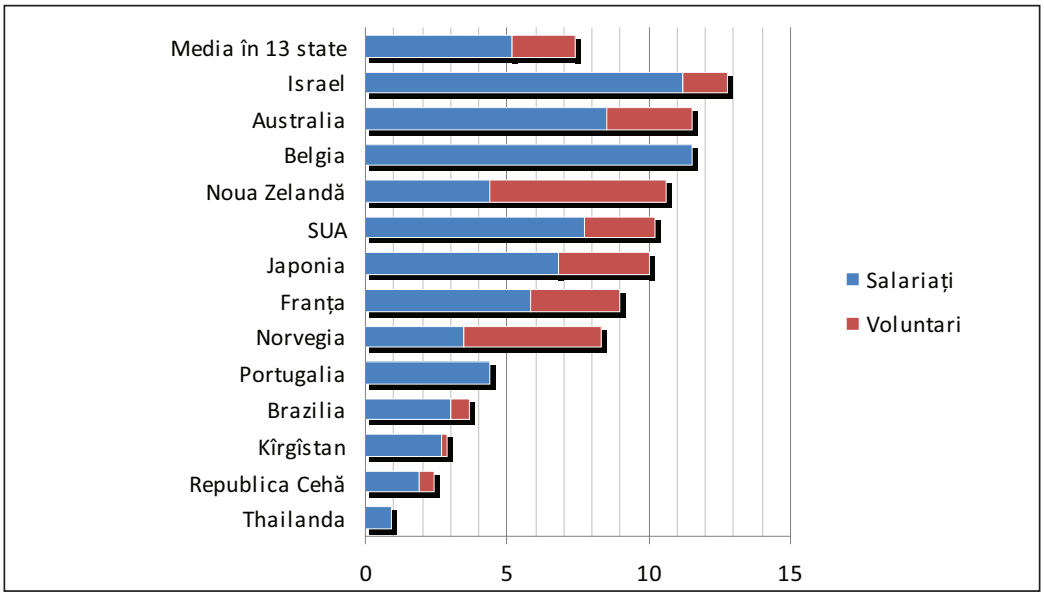

Sursa: Lester M. Salamon. *The state of Global Civil Society and Voluntaring*. // Comparative nonprofit sector working paper, Johns Hopkins University: CCSS, march 2013, p. 2.

[12] Lester M. Salamon. *The state of Global Civil Society and Voluntaring*. // Comparative nonprofit sector working paper, Johns Hopkins University: CCSS, march 2013, p. 2.

[13] Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova. *Forța de muncă în Republica Moldova. Ocupare şi Şomaj*. Chişinău 2012.

Figura 3. *Contribuția angajaților (incusiv voluntari) instituțiilor non-profit la PIB.*

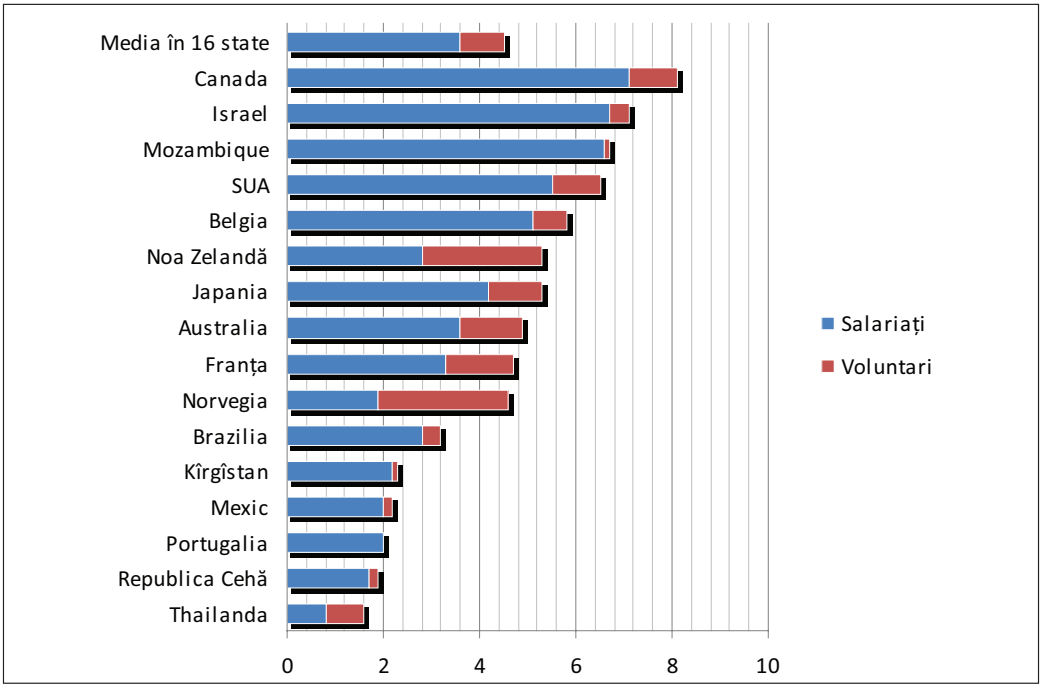

Sursa: Lester M. Salamon. *The state of Global Civil Society and Voluntaring*. // Comparative nonprofit sector working paper, Johns Hopkins University: CCSS, march 2013, p. 3.

Toată această evoluție se referă în mod special la organizațiile neguvernamentale (ONG), care acoperă toate grupările non-guvernamentale şi non-profit. Partidele politice, Sindicatele sau Biserica sunt instituții sociale cu tradiție, deşi toate dintre acestea se adaptează la condiția omului (post)modern. ONG-urile, cu multitudinea de instituții pe care le presupun, reprezintă „noul" cu care societatea întâlneşte acest mileniu. ONG-urile sunt un spațiu caracteristic de expresie a societății civile, a căror cerințe pentru codecizie şi coparticipare în cadrul centrelor tradiționale de putere, reprezintă o dezvoltare pozitivă în consolidarea noilor forme de guvernare de la nivel local, național şi supranațional. Scopul tematic ne-guvernamental este vast şi include mişcările cetățeneşti pentru protejarea mediului, inițiative de dezvoltare a cooperării între țări, promovarea drepturilor omului şi a acțiunilor umanitare, apărarea păcii mondiale, combaterea discriminării, sprijinirea grupurilor sociale vulnerabile şi protejarea minorităților, solidaritatea socială, participarea tinerilor şi conservarea moştenirii culturale[14]. Se apreciază că o astfel de grupare este un laborator primar de idei şi propuneri,

[14] Sorin Cace ș.a. *Organizațiile neguvernamentale și economia socială*. București: Expert, 2011, p. 27-28.

precum şi o celulă producătoare de preocupări diverse şi de promovare a cetățenilor activi ce desfăşoară o gamă largă de inițiative şi acțiuni, dar care se rezumă în fond la trei mari categorii:

Advocacy → **Prestarea de servicii** → **Companii publice**

Organizațiile neguvernamentale sunt, împreună cu celelalte instituții ale societății civile, spațiul în afara familiei, statului şi pieței, unde oamenii se asociază pentru a promova interesele lor comune. Cerințele organizațiilor neguvernamentale pentru codecizie şi coparticipare în cadrul centrelor tradiționale de putere reprezintă o dezvoltare pozitivă în consolidarea noilor forme de guvernare de la nivel local, național, supranațional. Organizațiile neguvernamentale se regăsesc de regulă în zonele în care serviciile statului, precum educația, sănătatea şi oferirea serviciilor unor grupuri sociale defavorizate, sunt – din motive economice, sociale, geografice sau chiar politice – imposibil de realizat sau incomplet oferite celor ce au nevoie de ele[15].

[15] Ibidem, p. 12.

Evoluția şi sustenabilitatea organizațiilor neguvernamentale din Republica Moldova

Evoluția și structura instituțiilor sociale determină în mare măsură funcționalitatea acestora, pentru că conțin în sine toate acele necesități ale societății și indivizilor pentru care au fost create și care sunt preluate de către fiecare generație și modelate funcție de alte noi necesități. Este și cazul organizațiilor neguvernamentale din toată lumea, inclusiv din Republica Moldova. Societatea civilă moldovenească are o soartă similară cu cea din multe alte state (post)comuniste, dar are și multe particularități de evoluție și structură, diferențe care îi determină existența și funcționalitatea. Paradigma structuralistă începe cu analiza structurii obiectului cercetat, neînțeleasă integral în afara evoluției, cadrului legal și sustenabilității.

De la concept la strategie de dezvoltare: dinamica asocierii

Reanimarea societății civile în Europa centrală şi de est a fost determinată de tranziția la democrație şi economia de piață, după o experiență totalitară de câteva decenii. Nu putea fi conceput un al treilea sector, când nu exista cel de-al doilea, în timp ce primul (sectorul public) era peste tot. În interpretarea „teoriei subsidiarității", această înseamnă o societate care a încredințat (doar) statului, condus de un grup de oameni cu bilete de partid, să o conducă spre un viitor luminos. Disidența a fost practic singura formulă de exprimare a societății civile în regimurile comuniste, după care evidența nesustenabilității modelului socialist de dezvoltare a determinat „socializarea disidenței".

Societatea civilă din Republica Moldova trebuie la fel înțeleasă în cadrul tradiției istorice şi trecutului totalitar care a marcat destinele întregii societăți timp de mai multe decenii. Moldova dintre Prut şi Nistru nu a fost parte la dezbaterile intelectuale europene moderne, după cum nu a fost parte la construcția societăților şi statelor europene contemporane, articulate pe principiile democrației şi economiei de piață. Odată cu izolarea de viața politică, economică şi culturală europeană de acum două secole, regimul politic, perspectivele economice şi paradigmele culturale dominante, nu au permis consolidarea unei culturi participative, după modelul societăților vest-europene. Nu a existat până în perioada interbelică, spre exem-

plu, învățământ obligatoriu pentru toate păturile sociale, învățământ care cultiva cetățeanul participativ european la începutul secolului al XIX-lea, în timp ce mare parte a literaturii şi filosofiei din această perioadă, dominante în regiune, deseori respingea liberalismul şi individualismul occidental.

Desprinderea definitivă a societății moldoveneşti de cultura şi valorile occidentale se producea în cadrul Uniunii Sovietice, unde un regim totalitar modela „omul sovietic", ale cărui caracter şi particularități însemnau: autoizolare forțată, paternalism şi ierarhie egalitaristă[1]. La partea de cultură parohială, moştenită direct din feudalism şi regimurile care l-au succedat, regimul sovietic adăuga partea de dependență, modelând un aliaj cultural „parohial-dependent". Autoorganizarea societății era posibilă doar la nivel local (de comună) sau pe dimensiune profesională, când se asociau pescarii, spre exemplu. Sindicatele, Uniunea Tineretului Comunist (UTC) sau organizațiile locale de pioneri erau parte a modelului de organizare statală sovietică, dar nu însemnau expresia unei societăți civile autentice. Biserica a fost şi ea redusă la tăcere în RSSM[2]. Prin urmare, societatea civilă din Republica Moldova s-a născut în analele rezistenței anticomuniste şi ale mişcării de eliberare națională, care devine posibilă odată cu relaxarea regimului comunist din a doua jumătate a anilor 1980.

De la această etapă se măsoară articularea societății civile moldoveneşti, a cărui parcurs îl divizăm convențional în trei etape:

Etapa romantică	Etapa instituirii	Etapa consolidării

Vladimir Tismăneanu dă o definiție societății civile circumscrisă transformărilor din lagărul socialist: „*Societatea civilă poate fi deci definită ca un ansamblu de inițiative zonale, spontane, nonguvernamentale (deşi nu neapărat antiguvernamentale), pornite de jos, care apar în ordinea posttotalitară ca un efect al slăbirii controlului de către stat şi al declinului constrângerilor ideologice impuse de partidele de la conducere*"[3]. În multe state membre ale Pactului de la Varşovia, a existat o rezistență instituționalizată față de regimurile comuniste, cum este cazul „Solidaritatea" sau „Charta 77", ceea ce a lipsit în RSSM. Dar nu (doar) prin aceasta se distinge prima perioadă din evoluția societății civile moldoveneşti. Ceea ce a fost diferit față de alte state din lagărul socialist, a fost recuperarea unei datorii istorice şi anume trăirea acelui naționalism romantic specific secolului XIX, ce crea statele națiuni europene. Societatea civilă nu a pledat doar pentru democratizare, aceasta a readus în discuție chestiunea conştiinței naționale şi a avut să proclame apariția unui nou stat pe harta lumii.

---

[1] Левада Ю. (коорд). *Советский простой человек: опыт социального портрета на рубеже 1990_х*. Москва, 1993, p. 24.

[2] Vezi o analiză utilă vezi: Ciorbă V. *Biserica Ortodoxă din Basarabia şi Transnistria (1940-2010)*. Chişinău: Pontos, 2011, p. 133-242.

[3] Vladimir Tismăneanu. *Reinventarea politicului. Europa Răsăriteană de la Stalin la Havel*. Iaşi: Polirom, 1997, p.157.

După cum în vestul continentului european partidele politice au exprimat inițial cea mai solidă reprezentare a societății, primele organizații sociale de alternativă, care asigurau reprezentarea mai curând națională decât civică, au devenit mişcări politice. „*Naşterea partidelor politice a răspuns unei necesități imperioase a regimului reprezentativ*”[4], astfel descria la 1923 P. Negulescu apariția partidismului european. Cert este că prima perioadă de dezvoltare a societății civile moldoveneşti sau primul angajament civic, începe cu apusul imperiului sovietic şi durează până la apariția statului Republica Moldova.

Perioada instituirii începe cu proclamarea suveranității şi independenței Republicii Moldova şi durează până la adoptarea Legii privind Asociațiile obşteşti, în anul 1996. Dincolo de acele trăiri interioare ale societății moldoveneşti, care după ce a reuşit imposibilul de a se desprinde de Uniunea Sovietică şi care avea inhalat gustul participativ, instituirea primelor organizații neguvernamentale (după cum şi evoluția de mai departe a sectorului asociativ) este în mare măsură rezultatul susținerii generoase din partea partenerilor externi de dezvoltare. Donatori publici şi privați s-au angajat să susțină tranziția democratică şi economia de piață în Republica Moldova, inclusiv prin dezvoltarea sectorului asociativ, susținere definită în termenii ”difuziunii culturale” şi care a făcut sustenabil un parcurs complex de modernizare în Europa de est. Modelele democrațiilor liberale occidentale presupun existența unei societăți civile puternice şi responsabile, drept pentru care difuziunea culturală în Republica Moldova a însemnat şi asistența în dezvoltarea unei culturi participative şi articularea unei societăți civile plenar antrenate în remodelarea societății.

Este sugestiv exemplul filantropului american George Soros care venea în 1987 în Uniunea Sovietică şi înființa, împreună cu câțiva intelectuali ruşi, prima Fundație ce promova societatea deschisă, după care deschidea Fundații similare în celelalte republici exsovietice[5]. În contextul noilor realități sociale interne şi internaționale, la 25 august 1989, Prezidiul Sovietului Suprem al RSSM a fost nevoit să adopte un decret special „Cu privire la modul provizoriu de înregistrare a formațiunilor obşteşti ale cetățenilor în RSSM”.

Am trăit din interior instituirea și consolidarea societății civile în Republica Moldova. Organizațiile neguvernamentale și-au extins agenda în două decenii de activitate și au devenit o parte importantă a societății. Există încă dificultăți în funcționarea acestor instituții, dar în fond asistăm la o dinamică pozitivă a sectorului asociativ, pentru care instituțiile publice, mediul de afaceri și întreaga societate trebuie să aibă toată deschiderea.

Victor POPA,
Judecător la Curtea Constituțională
a Republicii Moldova

[4] Negulescu P. *Partidele politice.* Bucureşti: Garamond, 1994, p.53.
[5] Сорос Дж. *Советская система: к открытому обществу*. Москва: Издательство политической литературы, 1991, p. 28-38.

În baza acestui decret, prin hotărârea guvernului republican, la 26 octombrie 1989 au fost înregistrate primele patru formațiuni social-politice de alternativă, după care pe parcursul a doi ani au fost înregistrate 144 de asociații obşteşti, dintre care doar 17 erau social-politice.[6]

Primele proiecte ale Fundației „Viitorul" au vizat în mod special dezvoltarea regională și consolidarea autonomiilor locale. A fost o experiență pe cât de utilă pe atât de interesantă, când organizam primele întâlniri și traininguri cu autoritățile publice locale și explicam oamenilor din toate raioanele țării ce presupune descentralizarea administrativă sau dezvoltarea rurală în economia de piață.

Liubomir CHIRIAC,
Director IDIS „Viitorul"

În anul 1992 este înființată Fundația Soros-Moldova, organizație neguvernamentală, nonprofit şi apolitică, cu scopul de a promova valorile societății deschise în Republica Moldova. Sunt înregistrate birouri ale unor organizații neguvernamentale internaționale, cum este biroul din Moldova al Fundației Internaționale pentru Sisteme Electorale (IFES-Moldova) sau Amnesty International Moldova. Totodată, sunt înființate şi primele organizații neguvernamentale autohtone la inițiativa unor tineri intelectuali moldoveni, cum este cazul Mişcării Ecologiste din Moldova sau Fundației „Viitorul", înregistrată în iunie 1993, care devine ulterior Institutul pentru Dezvoltare şi Inițiative Sociale „Viitorul".

Un rol însemnat în dezvoltarea societății civile moldoveneşti l-a avut crearea, în 1995, a Centrului Național de Asistență şi Informare a ONG-urilor din Moldova CONTACT. Centrul a fost un proiect cofinanțat de Fundația SOROS-Moldova şi Programul pentru Democrație Phare/Tacis. În 1997, cu suportul financiar a Fundației Eurasia şi a Programului Societate Civilă al Fundației SOROS-Moldova, Centrul CONTACT a deschis centre regionale la Bălți şi Cahul, iar în 1999 Centrul şi-a extins activitatea deschizând alte două centre regionale la Soroca şi Comrat[7]. Perioada de instituire înseamnă apariția a 1.000 de ONG-uri care asimilează practica asociativă democratică şi, prin Legea privind Asociațiile obşteşti şi alte acte normative conexe, premerge „revoluției asociative moldoveneşti" din perioada consolidării lor.

Perioada consolidării, cea mai dificilă şi responsabilă pentru ONG-uri şi democrație în ansamblu, începe odată cu primul Forum Național al Organizațiilor Neguvernamentale din Republica Moldova, organizat în 1997 de către Centrul CONTACT cu sprijinul Fundației Soros-Moldova şi al Băncii Mondiale. În cadrul Forumului, reprezentanți ai ONG-urilor din întreaga republică au participat la analiza, discutarea şi formularea recomandărilor legate de problemele importante

[6] Juc V. *Viața politică în Republica Moldova.* // Destin Românesc. Revistă de istorie şi cultură. Chişinău, 2001, №4, p. 30

[7] Centrul Național de Asistență şi Informare a ONG-urilor din Modova CONTACT. [On-Line]. 2013. http://www.contact.md/index.php?option=com_content&view=article&id=37&Itemid=82&lang=ro.

cu care se confruntă Republica Moldova în general şi societatea civilă în particular. După care au fost organizate alte asemenea platforme de discuții, în timp ce Forumul Național al Organizațiilor Neguvernamentale din Republica Moldova a ajuns la a şaptea ediție în anul 2013. În cadrul celui de-al patrulea Forum al ONG-urilor, este înființat Consiliul Național al ONG-urilor din Moldova, o structură umbrelă a ONG-urilor, ce promovează echilibrul social şi buna guvernare[8].

Parcursul european al Republicii Moldova, deşi într-o evoluție ciclică, şi stabilirea unui cadru național privind ODM, au suscitat în continuare sprijinul partenerilor externi de dezvoltare, implicit sprijinul pentru consolidarea societății civile moldoveneşti. Programul USAID „Consolidarea Societății Civile în Moldova", Proiectul PNUD „Dezvoltarea durabilității financiare a organizațiilor societății civile în Republica Moldova" sau „Programul de susținere a organizațiilor umbrele şi rețelelor de organizații ale societății civile" al Fundației Est-Europene, toate susțin în continuare dezvoltarea sectorului asociativ în Republica Moldova. Pentru a nu aminti de asistența financiară „sectorială" pe care o acordă donatorii externi ONG-urilor moldoveneşti. S-au dezvoltat „think tank"-uri a căror expertiză este solicitată şi în afara Republicii Moldova, au apărut organizații profesioniste de protecția drepturilor omului sau persoanelor cu dizabilități şi a crescut calitatea serviciilor sociale prestate de către ONG-uri. În anul 2008 este adoptat Codul de Etică al ONG-urilor, la care multe organizații aderă sau îşi dezvoltă norme deontologice interne[9].

Totodată, se dezvoltă angajamentul civic local în Republica Moldova, mai ales odată cu demararea, în anul 1997, a Proiectului Fondului de Investiții Sociale din Moldova (FISM), cu sprijinul financiar al Guvernelor SUA, Japoniei, Suediei şi Băncii Mondiale. Fondul de Investiții Sociale contribuie la dezvoltarea capacităților de organizare a acestor grupuri şi la sporirea sentimentului de responsabilitate pentru toate activitățile din comunitate prin implicarea directă a asociațiilor obşteşti locale în procesul de identificare a necesităților stringente a comunităților pe care le reprezintă, implementarea propunerilor de sub-proiecte şi asigurarea sustenabilității. De asemenea, programul de privatizare conduce la asocierea fermierilor, în timp ce reformele din educație implementate de către Guvern împreună cu partenerii de dezvoltare presupun şi crearea de asociații părinteşti în şcolile din toată țara.

Dezvoltarea societății civile a devenit o prioritate națională reflectată în documente oficiale de programare ale statului. În anul 2008, este adoptat primul document strategic de dezvoltare a societății civile şi anume Strategia de Dezvoltare a societății civile pe anii 2009–2011, după care în septembrie 2012 Parlamentul adoptă Strategia de Dezvoltare a societății civile pentru perioada 2012–2015 şi Planul de acțiuni pentru implementarea Strategiei. Strategia, elaborată în parteneriat cu Consiliului Național al ONG-urilor din Moldova, reprezintă un cadru comun pentru toate eforturile de dezvoltare a societății civile în Republica Moldo-

[8] *Regulamentul de funcționare al Consiliului ONG*. [On-Line]. 2013. http://consiliulong.md/ro/page/1.
[9] *Codul de etică al ONG*. [On-Line]. 2013. http://consiliulong.md/ro/page/4.

va şi continuă eforturile demarate în cadrul Strategiei precedente a dezvoltării a societății civile 2009-2011. Astfel, documentul prevede trei priorități pentru dezvoltarea societății civile moldoveneşti până în anul 2015 şi anume:

- *Consolidarea cadrului de participare a societății civile la elaborarea şi monitorizarea implementării politicilor publice;*
- *Promovarea şi consolidarea durabilității financiare a societății civile;*
- *Dezvoltarea spiritului civic activ şi a voluntariatului*[10].

Cadrul legal şi structura sectorului asociativ

Instituirea şi funcționarea asociațiilor obşteşti în Republica Moldova este reglementată de următoarele acte normative: Legea cu privire la asociațiile obşteşti (1996), Legea cu privire la fundații (1999) şi Codul Civil al Republicii Moldova (2003). Legea cu privire la asociațiile obşteşti a fost modificată periodic pentru a o aduce în conformitate cu Codul Civil şi a stabili reguli mai permisive pentru asociațiile obşteşti în obținerea statutului de utilitate publică. Cadrul juridic al sectorului asociativ din Republica Moldova recunoaşte trei forme distincte de organizare: asociații obşteşti, fundații şi instituții private. Dar majoritatea absolută a organizațiilor non-profit din Republica Moldova sunt înregistrate în calitate de asociații obşteşti.

Figura 4. *Distribuția geografică a organizațiilor non-profit din Republica Moldova*

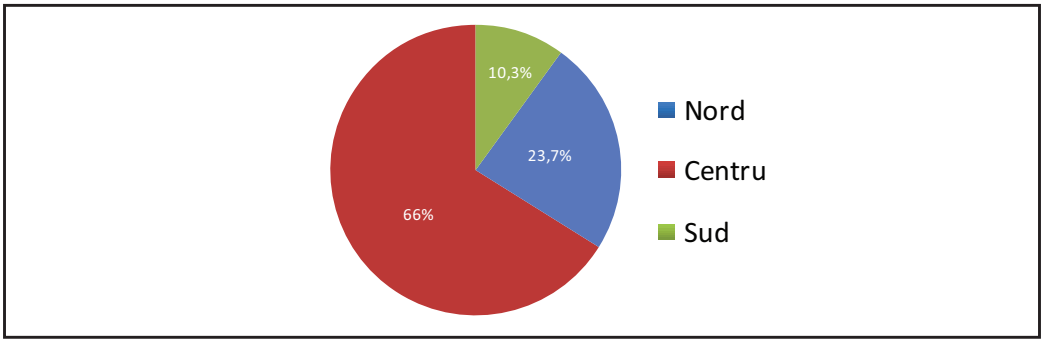

Sursa: Brighidin A., ş.a. *Studiu privind dezvoltarea organizațiilor neguvernamentale din Republica Moldova*. Chişinău: PNUD Moldova, 2007, p. 10.

Conform datelor Strategiei de Dezvoltare a societății civile pentru perioada 2012–2015, care se raportează la câteva studii anterioare, în Republica Moldova sunt înregistrate peste 8.200 de organizații ale societății civile (OSC), dintre care

[10] *Legea nr.205, pentru aprobarea Strategiei de dezvoltare a societății civile pentru perioada 2012–2015 şi a Planului de acțiuni pentru implementarea Strategiei*. // Monitorul Oficial Nr. 1-5, 04.01.2013.

aproximativ 65% sunt localizate în municipiul Chişinău. În total, 670 de OSC au deținut statutul de utilitate publică în diferite perioade de timp şi doar aproximativ 40% dintre aceste organizații revendică permanent statutul de utilitate publică. Republica Moldova are aproximativ 2 organizații ale societății civile raportat la 1000 de locuitori, ceea ce reprezintă un număr mai mare decât în Ucraina, Federația Rusă sau alte state ex-sovietice, dar inferior țărilor aderate recent la Uniunea Europeană[11]. Totodată, doar circa 25% din numărul total al OSC sunt suficient de active şi dezvoltă diferite proiecte şi inițiative[12].

Figura 5. *Domeniile de activitate a OSC din Republica Moldova*

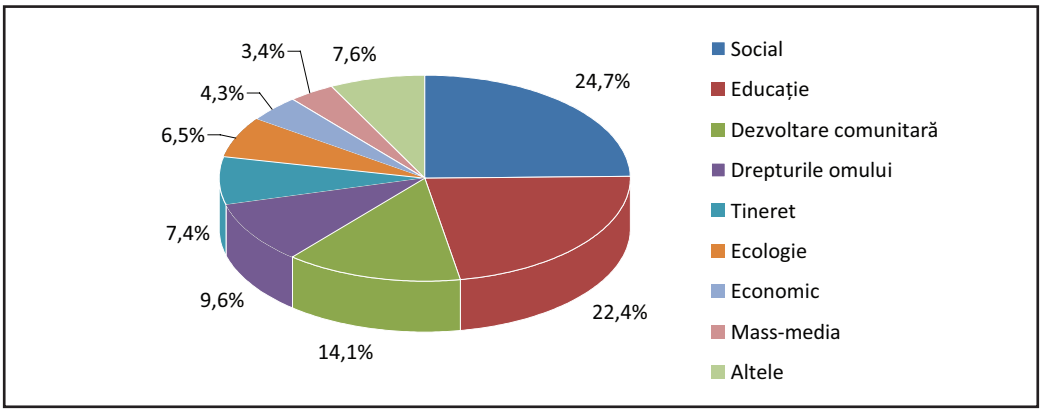

Sursa: *Strategia de dezvoltare a societății civile pentru perioada 2012-2015*. [On-Line]. 2012. http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=346217., p.11

Analizele comparate ale structurii sectorului non-profit, sunt realizate în literatura de specialitate prin prisma a cinci modele, funcție de ponderea fiecăruia – *modelul educațional, sănătate, servicii sociale, cultură/recreare, modelul balansat (echilibrat)*[13] – , fiecare model fiind determinat în mare măsură de contextul specific de evoluție a sectorului asociativ şi necesitățile societății. Societatea civilă moldovenească nu a fost neapărat produsul unor ample mişcări de stânga sau a unor Fundații conservatoare, cum s-a întâmplat de multe ori în occident. În Republica Moldova există un model echilibrat (*balanced model*), un echilibru între domeniul social şi cel al educației, din moment ce jumătate dintre organizații activează fie în domeniul social, fie în cel al educației, dar este diferit de modelele balansate din Finlanda sau Australia spre exemplu, care presupun un echilibru între trei mari domenii – educație, social şi sănătate. De multe ori, modelele balansate occidentale, sunt determinate de activitatea Bisericii Catolice sau a culte-

[11] *Strategia de dezvoltare a societății civile pentru perioada 2012–2015*. [On-Line]. 2012. http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=346217.

[12] Idem.

[13] Lester M. Salamon, a.o. *Global Civil Society. Dimensions of the Nonprofit sector*. Baltimore: The Johns Hopkins Center for Civil Society Studies, 199, p. 21-22.

lor religioase în învățământ şi protecția socială, în timp ce în Republica Moldova dominanta educațională, derivă din existența Asociațiilor de Părinți în şcolile din țară, apărute în cadrul reformelor din educație din ultimele două decenii şi calculate ca ONG-uri locale. Dar cert este că structura sectorului asociativ denotă existența problematică a celor două domenii – educație şi protecția socială.

Structura sectorului asociativ din Republica Moldova este relevantă şi pentru beneficiarii organizațiilor neguvernamentale. Întreaga societate, diferite grupuri sociale şi fiecare individ în parte beneficiază de activitatea sectorului asociativ, dar organizațiile societății civile desfăşoară activități orientate preponderent în beneficiul copiilor şi al tinerilor (60,3%). Bătrânii, pensionarii şi veteranii beneficiază de susținerea a 17,8% dintre organizații, în timp ce grupurile profesionale beneficiază de susținerea a 17%. Fiecare a zecea organizație neguvernamentală a declarat că instituțiile de stat sunt principalii lor beneficiari şi tot atâtea dintre organizații activează în beneficiul persoanelor defavorizate. Totodată, 7,8% dintre organizații activează în folosul altor OSC, în timp ce în serviciul femeilor activează 4,6% dintre OSC. În cele din urmă, 7,8% dintre organizații activează pentru toți cetățenii[14].

Sustenabilitatea organizațiilor neguvernamentale

Organizațiile neguvernamentale din Republica Moldova cunosc o schimbare calitativă în ultimii ani, obținând importante reforme legislative şi perspective de finanțare din surse interne. Indexul USAID arată o sustenabilitate în evoluție a organizațiilor societății civile din Republica Moldova, cu un punctaj general de 4,1 şi cu scoruri suficient de bune pentru infrastructură şi, foarte important, capacitatea de advocacy.

Figura 6. *Indexul Sustenabilității organizațiilor societății civile în Republica Moldova, anul 2011*

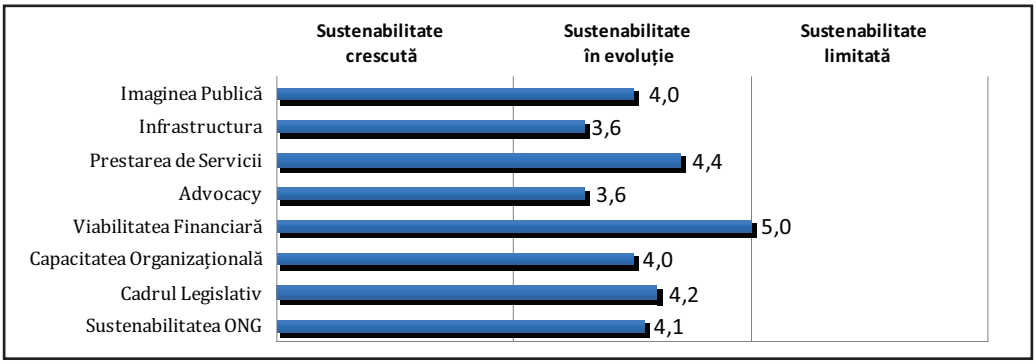

Sursa: USAID. *Indexul Sustenabilității organizațiilor societății civile 2011 – Republica Moldova*, Iunie 2012.

[14] *Strategia de dezvoltare a societății civile pentru perioada 2012–2015*. [On-Line]. 2012. http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=346217.

Sustenabilitatea financiară este principala problemă a sectorului asociativ din Republica Moldova, cel puțin asta arată Indexul USAID în fiecare număr anual. Statul acordă careva facilități fiscale, dar nu asistă (financiar) masiv sectorul asociativ. Asociațiile obşteşti şi fundațiile cu statut de utilitate publică sunt scutite de la impozitul pe venit, în timp ce Comisia de Certificare de pe lângă Ministerul de Justiție se ocupă de certificarea organizațiilor neguvernamentale de utilitate publică şi le eliberează certificatul de stat. Nici asociațiile obşteşti şi nici fundațiile nu beneficiază de facilități referitoare la TVA şi, cu mici excepții reglementate de lege, nu beneficiază de alte facilități fiscale.

Legislația Republicii Moldova permite desfăşurarea activității economice de către şi în cadrul organizațiilor neguvernamentale, doar dacă această activitate corespunde scopurilor statutare ale organizației, în caz contrar indică necesitatea creării agenților economici de către ONG-uri. Cadrul legal cu privire la activitățile filantropice şi de sponsorizare se constituie din prevederile respective ale Constituției Republicii Moldova, ale Codului civil, ale Legii cu privire la filantropie şi sponsorizare (2002) şi ale altor acte normative. Articolul 36 din Codul Fiscal prevede că contribuabilul rezident are dreptul la deducerea oricăror donații făcute de el pe parcursul anului fiscal în scopuri filantropice sau de sponsorizare, dar nu mai mult de 10% din venitul impozabil[15]. Totuşi, studiile realizate în cadrul societății civile arată că legislația cu privire la finanțarea sectorului asociativ: „…*nu încurajează filantropia şi sponsorizarea de către agenții economici*”[16].

Guvernul Republicii Moldova nu oferă granturi organizațiilor neguvernamentale. Doar Ministerul Tineretului şi Sportului finanțează proiecte ale organizațiilor neguvernamentale, în timp ce Fondul Ecologic gestionat de Ministerul Mediului este destinat şi pentru activitatea asociațiilor obşteşti. Nici autoritățile publice locale nu oferă granturi ONG-urilor, dar acestea au început să contracteze direct ONG-urile pentru anumite servicii – studii de fezabilitate sau strategii de dezvoltare regională. Totodată, modificările operate în anul 2012 la Legea cu privire la achizițiile publice permit organizațiilor neguvernamentale să presteze servicii sociale, alături de instituțiile statului, în timp ce Legea privind acreditarea prestatorilor de servicii sociale (2012) facilitează această participare**.** În conformitate cu prevederile Strategiei de Dezvoltare a societății civile pentru perioada 2012–2015, va fi introdusă în Codul Fiscal „Legea 2%”, de la 1 ianuarie 2014 pentru persoanele juridice şi de la 1 ianuarie 2015 pentru persoanele fizice, după care contribuabilii, persoane juridice şi fizice, vor avea posibilitatea să direcționeze 2% din impozitul pe venit către o entitate nonprofit.

Deocamdată însă, principala sursă de venit a organizațiilor neguvernamentale din Republica Moldova o constituie donațiile externe. Evident, cota acestor tipuri de venit variază în cadrul sectorului asociativ şi este greu de cuantificat

[15] *Codul Fiscal al Republicii Moldova*. Republicat Monitorul Oficial al Republicii Moldova Ediție Specială, 08 februarie 2007, Art. 36.

[16] Caraseni Gh. *Transparența şi durabilitatea financiară a organizațiilor neguvernamentale din Moldova***.** Chişinău: CONTACT, 2011. [On-Line]. 2011. http://www.contact.md/transparency/index.php?option=com_content&view=article&id=45&Itemid=27.

cu exactitate, mai ales că nu există o bază de date privind volumul şi structura veniturilor în sectorul non-profit, dar în general donațiile externe înseamnă aproximativ 90% din veniturile organizațiilor neguvernamentale. Nu doar că este o mare diferență în raport cu alte societăți, unde veniturile sunt echilibrate, dar este o dependență nesustenabilă.

Figura 7. *Veniturile instituțiilor non-profit, media pe 12 state*[17]

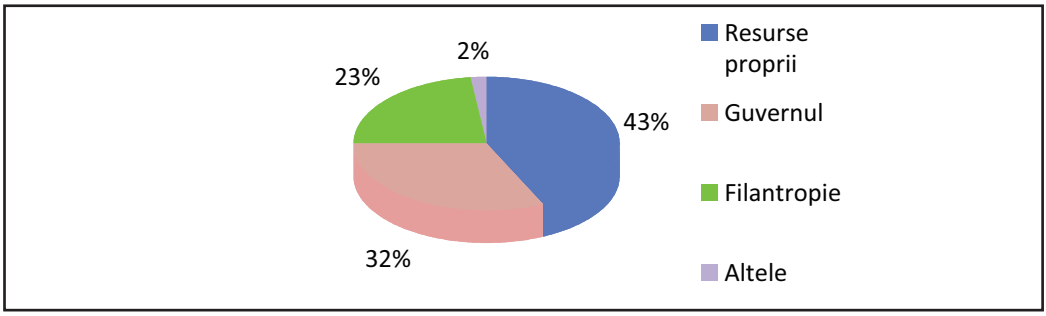

Sursa: Lester M. Salamon. *The state of Global Civil Society and Voluntaring*. // Comparative nonprofit sector working paper, Johns Hopkins University: CCSS, march 2013, p. 10.

Figura 8. *Veniturile organizațiilor neguvernamentale din Republica Moldova.*

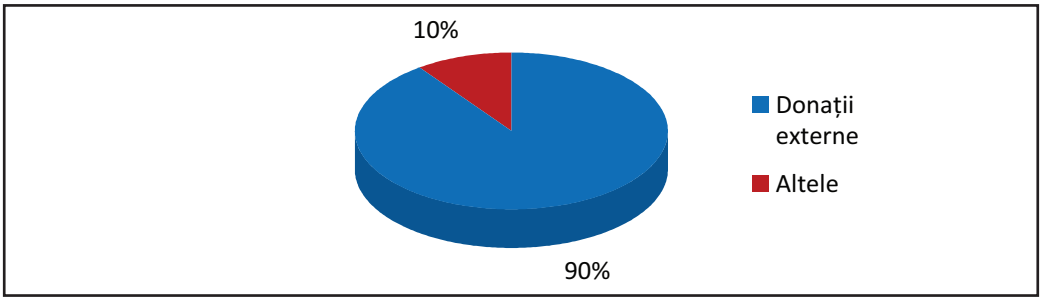

Sursa: Estimat în baza rapoartelor periodice a ONG-urilor şi Chestionarului CNP.

Sustenabilitatea financiară este invocată de fiecare dată şi în autoevaluarea organizațiilor neguvernamentale. Dar finanțarea nu este singura problemă cu care se confruntă asociațiile obşteşti. Deficitul de resurse umane bine instruite este o problemă actuală nu doar pentru sectorul privat sau public, dar şi pentru organizațiile neguvernamentale. De asemenea, relevante sunt pentru multe dintre organizațiile societății civile şi problemele legate de baza tehnico-materială, accesul la informațiile de interes public sau rezistența socială la reformele şi schimbările pe care aceste organizații le promovează.

[17] Kîrgîstan, Noua Zelandă, Japonia, Brazilia, Australia, Canada, Israel, Portugalia, Thailanda, Belgia, Cehia, Mozambique.

Tabelul 1. *Problemele cu care se confruntă organizațiile neguvernamentale, exprimate procentual.*

Problema	Gravitatea	%
Deficitul de cadre	Este o problemă gravă	17
	Este o problemă nu prea gravă	66
	Nu este o problemă	17
Insuficiența bazei tehnico-materiale	Este o problemă gravă	25
	Este o problemă nu prea gravă	25
	Nu este o problemă	50
Accesul limitat la informații de interes public	Este o problemă gravă	25
	Este o problemă nu prea gravă	25
	Nu este o problemă	50
Accesul limitat la surse de finanțare	Este o problemă gravă	34
	Este o problemă nu prea gravă	58
	Nu este o problemă	8
Reticența societății/ beneficiarilor	Este o problemă gravă	16
	Este o problemă nu prea gravă	42
	Nu este o problemă	42

Sursa: Calculat în baza Chestionarului**.**

Nu toate organizațiile neguvernamentale sunt suficient de transparente, cel puțin aceasta este constatarea Raportului *Transparența şi durabilitatea financiară a organizațiilor neguvernamentale din Moldova*[18], nu toate organizațiile îşi publică rapoartele financiare şi de audit. Indexul USAID arată, totuşi, că majoritatea ONG-urilor care primesc finanțare de la donatorii internaționali, implementează practici adecvate de management financiar[19]. O discuție aparte o constituie activitatea de voluntariat, activitate demnă de un studiu separat, într-o dezbatere mai largă privind „angajamentul civic" în Republica Moldova. Legea voluntariatului adoptată de către Parlamentul Republicii Moldova în anul 2010, cu concursul şi la insistența societății civile, nu a reuşit deocamdată să stimuleze activitatea de voluntariat, dar este un început pentru o nouă paradigmă de raportare a individului la societate, pe care o are în vedere şi Strategia de Dezvoltare a societății civile pentru perioada 2012–2015.

[18] Caraseni Gh. *Transparența şi durabilitatea financiară a organizațiilor neguvernamentale din Moldova***.** Chişinău: CONTACT, 2011. [On-Line]. 2011. http://www.contact.md/transparency/index.php?option=com_content&view=article&id=45&Itemid=27.

[19] USAID. *Indexul Sustenabilității organizațiilor societății civile 2011 – Republica Moldova*, Iunie 2012.

Figura 9. *Nivelul de încredere socială (oarecare încredere şi foarte multă încredere).*

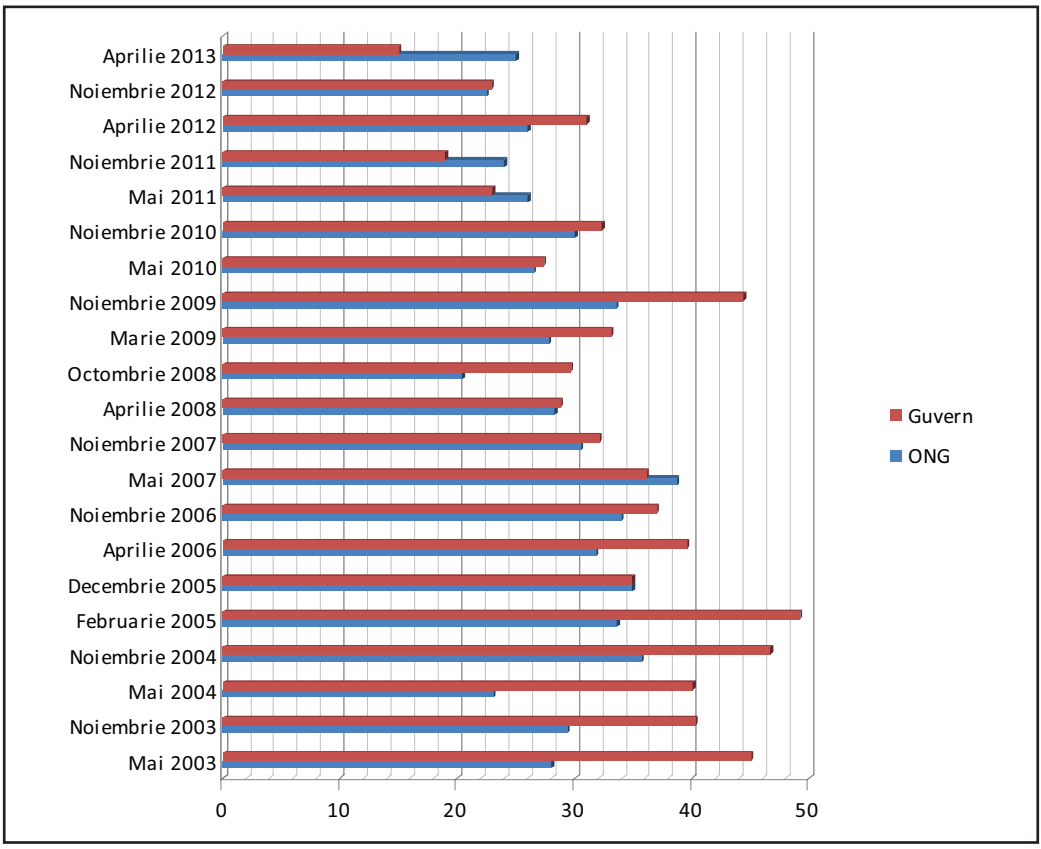

Sursa: Calculat conform datelor Barometrului de Opinie Publică (BOP), 2003-2013.

Dar poate cea mai acută problemă a organizațiilor neguvernamentală este imaginea publică, mai ales pentru faptul că nu reflectă neapărat realitatea obiectivă a activităților ONG-urilor. Nivelul de încredere al societății în organizațiile neguvernamentale, măsurat sistematic în cadrul Barometrului de Opinie Publică (BOP), a evoluat în timp, dar în anul 2013 este mai scăzut decât zece ani în urmă. Adevărat că nivelul de încredere în Guvern a scăzut mult mai dramatic, la fel de adevărat este că încrederea în ONG-uri este deja mai mare decât în executiv, dar este un nivel redus dacă avem în vedere rolul societății civile în lumea contemporană. Cert este că imaginea reprezintă dimensiunea care necesită schimbare în cadrul ONG-urilor.

Dificultățile sincronizării: societatea civilă din regiunea transnistreană

Dacă dezvoltarea societății civile este condiționată de paradigma generală de dezvoltare a societății, atunci această teză este şi mai relevantă pentru regiunea transnistreană. Separată de Republica Moldova, în urma războiului din 1992, regiunea transnistreană a avut un parcurs diferit de restul țării, drept pentru care diferit a fost şi parcursul societății civile în raioanele din stânga Nistrului. Această diferență devine evidentă pe măsură ce se intensifică tentativele de cooperare între societatea civilă de pe ambele maluri ale Nistrului. Câteva variabile au făcut posibilă o atare ne-sincronizare, în toate cele trei etape de evoluție a societății civile în Republica Moldova.

Perioada romantică s-a trăit diferit pe malul stâng al Nistrului. La Tiraspol predominau forțe conservatoare, de menținere a vechiului regim, spre deosebire de „deschiderea națională" ce se manifesta în Piața Marii Adunări Naționale. Liderii politici de la Tiraspol au susținut tentativa comuniştilor de a prelua prin forță puterea la Moscova, în timp ce la Chişinău se opta pentru schimbare. Această diferență ontologică, acest start diferit prin definiție, a însemnat deschiderea nesincronizării, dar aceasta a însemnat şi o relație diferită dintre societatea civilă şi autorități publice, care se transmite perioadei de instituire. În timp ce la Chişinău societatea civilă crea statul, la Tiraspol „statul" era cel care modela societatea civilă. Republica Moldova, odată recunoscută internațional, a implementat o serie de reforme împreună cu partenerii internaționali de dezvoltare, care înțelegeau dezvoltarea (doar) împreună cu societatea civilă. Autoritățile constituționale inițiau un dialog de durată cu comunitatea internațională, implicit cu Consiliul Europei şi Uniunea Europeană, în timp ce societatea civilă beneficiază de asistență pentru monitorizarea şi susținerea reformelor structurale asumate de către Guvern.

La Tiraspol dimpotrivă, contextul perioadei de instituire a societății civile a însemnat o permanentă stare de „alertă" şi un regim care respingea orice fel de penetrație culturală occidentală, la adăpostul cărui context se redistribuia proprietatea existentă sub „jurisdicție". Singurele asociații obşteşti vizibile în această perioadă sunt cele care transmiteau mesajele puterii, în timp ce autentica societate civilă avea să reuşească doar în prestarea unor servicii sociale şi reprezentarea unor interese profesionale.

Etapa consolidării a fost şi ea trăită diferit pe ambele maluri ale Nistrului, dar este şi etapa când se stabilesc primele contacte între organizațiile neguvernamentale de pe aceste maluri. În anul 2001, este adoptată „Legea cu privire la asociațiile obşteşti" în regiunea transnistreană, cu şase ani după adoptarea Legii cu privire la asociațiile obşteşti, care suscită startul unei noi etape şi în evoluția sectorului asociativ din estul Republicii Moldova. Dar, diferit de partea dreaptă a Nistrului, este etapa în care „revoluția asociativă" în regiunea transnistreană a fost trecută prin „filtrul" Rusiei, când practica asocierii după modelul democrațiilor occidentale era înțeleasă într-o interpretare dată la Moscova, după cum în seco-

lul al XIX-lea contactul Moldovei cu occidentul se realiza prin S.Petersburg. După ce a trăit valul „revoluțiilor colorate”, când societatea civilă a avut o largă contribuție, Rusia a re-inventat politica „soft” în „vecinătatea apropiată”, implicit prin crearea unui fond special pentru susținerea ONG-urilor. Coincidență cu proiectul Rusiei sau nu, în regiunea transnistreană se articulează în această perioadă tot felul de organizații care educă tinerii în spiritul „disciplinei chegevariene” sau protestează periodic la sediul misiunii OSCE. Adevărat că şi în această perioadă, ca de altfel în toată istoria evoluției societății civile din regiune, au apărut şi ONG-uri autentice.

După care, la 7 martie 2006, urmând exemplul Rusiei şi al Belarusului, administrația de la Tiraspol interzice organizațiilor neguvernamentale din regiunea transnistreană să fie finanțate din „exterior”. Nu ştim exact ce a contat mai mult. Intervențiile Ambasadei SUA la Chişinău sau Misiunii OSCE, care au condamnat această interdicție prin „decret prezidențial”, sau mai curând teama de a nu avea o societate civilă înregistrată (în cea mai mare proporție) la Chişinău, după modelul agenților economici care tot începând cu anul 2006 se înregistrează la Chişinău pentru a putea activa pe piețele externe. Dar administrația de la Tiraspol a „permis” ulterior organizațiilor neguvernamentale să participe la proiecte împreună cu colegii lor din dreapta Nistrului şi să acceseze fondurile donatorilor internaționali destinate Republicii Moldova.

Donatorii internaționali, împreună cu ONG-urile din dreapta Nistrului, încep să dezvolte parteneriate şi proiecte de consolidare a societății civile din regiunea transnistreană şi să stimuleze parteneriate între cele două maluri ale Nistrului pe segmentul societății civile. De altfel, după ce Republica Moldova semnează Planul de Acțiuni cu Uniunea Europeană şi reuşeşte să instituie un (relativ) control al comerțului extern pe segmentul transnistrean, grație înțelegerii cu Ucraina şi misiunii EUBAM, administrația de la Tiraspol refuză din februarie 2006 de a mai participa în cadrul formatului de negocieri în cadrul „5+2” şi blochează orice fel de dialog cu autoritățile de la Chişinău, (doar) agenții economici şi societatea civilă fac legătura între cele două maluri ale Nistrului.

Centrul CONTACT şi Asociația Promo-Lex sunt printre primele organizații neguvernamentale care inițiază proiecte în regiunea transnistreană începând cu anul 2006, după care sunt organizate Forumurile ONG-urilor din Republica Moldova şi regiunea transnistreană. Raportul privind situația organizațiilor neguvernamentale din regiunea transnistreană, elaborat în cadrul celui de-al treilea Forum, constată că: „*ONG-le din Transnistria sunt încă la etapa incipientă şi au nevoie de suport şi sprijin pentru instituționalizare, dezvoltare şi consolidare*”[20].

Schimbarea administrației de la Tiraspol din decembrie 2011 a însemnat o relativă schimbare şi în activitatea sectorului asociativ din regiune, dar schimbarea nu a fost „de regim” ci doar de persoane, drept pentru care şi în cadrul societății civile schimbările au fost mai mult cosmetice. Deschiderea pe care o

[20] Asociația Promo-Lex. *Analiza generală a situației sectorului asociativ din regiunea transnistreană*. // Raport Analiza situației ONG din regiunea transnistreană. Chişinău, 2009, p. 6.

anunța noul şef de administrație însemna şi agrearea tacită a participării organizațiilor neguvernamentale din stânga Nistrului la Programul UE de „*Măsuri de consolidare a încrederii*" gestionat de către PNUD Moldova sau la alte fonduri ale partenerilor de dezvoltare ai Republicii Moldova. Mai mult, se pare că cel mai mare succes în accesarea fondurilor externe le au organizațiile neguvernamentale care au „cultivate" cele mai bune relații cu administrația de la Tiraspol.

În tot cazul, însăşi existența societății civile din regiunea transnistreană este învăluită într-un mare mister, nu există un Registru al ONG-urilor care să fie public, nu există studii accesibile privind organizațiile neguvernamentale din stânga Nistrului, după cum mare parte a acestor organizații nu au cel puțin o adresă electronică. Conform Strategiei de dezvoltare a societății civile pentru anii 2012–2015, în raioanele de est ale Republicii Moldova există aproximativ 1.000 de organizații ale societății civile[21]. Indexul USAID estimează aceeaşi cifră, dintre care doar aproximativ 50 le consideră active[22]. Singurele date cantitative le găsim pe câteva portaluri ale ONG-urilor, cum este cazul www.worldwindow.md sau www.ngo-portal.com, care ne oferă cel puțin un tablou aproximativ privind sectorul asociativ.

Indexul USAID al sustenabilității evidențiază mari discrepanțe între capacitatea organizațională a ONG-urilor din Moldova şi ONG-urilor din regiunea transnistreană, deşi în ultimii ani această discrepanță s-a redus uşor. În regiune există puține posibilități de contractare a granturilor, iar posibilitățile locale de colectare a fondurilor sunt aproape inexistente, drept pentru care sustenabilitatea financiară a ONG-urilor este redusă. Relațiile cu administrația sunt cele care determină activitatea organizațiilor neguvernamentale, în special în regiunea transnistreană, unde „*majoritatea ONG-urilor sunt controlate masiv de către autorități*"[23]. Autoritățile locale continuă să exercite presiuni asupra sectorului asociativ, reprezentanții securității transnistrene sunt prezenți la evenimentele importante ale ONG-urilor, în timp ce organizațiile neguvernamentale sunt obligate să plătească taxe suplimentare pentru toate granturile procesate prin băncile din regiunea transnistreană[24].

De asemenea, societatea civilă din regiune trebuie să aibă permisiunea autonumitului „minister de externe" de la Tiraspol pentru proiectele realizate, mai ales este cazul când participă la un proiect împreună cu colegii din dreapta Nistrului. Participând la o Conferință privind ONG-urile din Transnistria, unul dintre funcționarii care „conferă mandat" organizațiilor neguvernamentale pentru a accesa granturi externe, definea clar care trebuie să fie comportamentul sectorului asociativ – „*neparticiparea la proiectele dăunătoare pentru Transnistria realizate de către organizațiile explicit partizane din Republica Moldova*" şi „*cooperarea cu Fondurile şi organizațiile din Federația Rusă, precum şi dezvoltarea de partene-*

[21] *Strategia de dezvoltare a societății civile pentru perioada 2012-2015*. [On-Line]. 2012. http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=346217.

[22] USAID. *Indexul Sustenabilității organizațiilor societății civile 2011 – Republica Moldova*, Iunie 2012.

[23] Ibidem.

[24] Ibidem.

riate cu organizațiile neguvernamentale din republicile frățeşti – Abhazia, Osetia de Sud, Nagorno-Karabah "[25].

Prin urmare, regimul existent în regiunea transnistreană nu permite instituționalizarea unui sector asociativ după modelul democrațiilor consolidate ale secolului XXI. Nu există practic centre analitice independente în stânga Nistrului, există foarte puțină cercetare aplicativă şi studii elaborate în cadrul societății civile, care să fie făcute publice, privind sustenabilitatea dezvoltării regiunii transnistrene, relevanța unor proiecte integraționiste continentale sau unor politici sectoriale locale. Nu există practic proiecte serioase de monitorizare a „actului guvernării", nu există organizații neguvernamentale active în domeniul drepturilor omului, după cum nu există campanii serioase de advocacy. Sunt mai multe ONG-uri care se fac active doar prin revendicări periodice a independenței regiunii transnistrene sau integrării euroasiatice, fără să facă publice şi studiile de fezabilitate care le-au dat convingerea că este cel mai bun demers pentru bunăstarea cetățenilor din stânga Nistrului. Raportul privind situația ONG-urilor din regiunea transnistreană, constată că: „*societatea civilă nu a avut posibilitatea de a se dezvolta şi respectiv de a se implica în procesele ce influențează viața şi evoluția societății*"[26].

Evident că există şi organizații neguvernamentale autentice în regiunea transnistreană, există multă lume tânără şi talentată, capabilă să promoveze valorile democratice. Deocamdată însă, regimul din stânga Nistrului obstrucționează de cele mai multe ori angajamentul civic şi spiritul creativ, iar ONG-urile tratează de regulă probleme ce vizează mediul, probleme sociale şi de tineret, probleme de sănătate, implicit prevenirea HIV/SIDA[27]. Democrația şi drepturile omului, corupția sau justiția, nu sunt încă teme actuale pentru sectorul asociativ din regiunea transnistreană.

---

[25] Игнатьев В.В. *Партнерство государства и гражданского общества Приднестровья в достижении общих целей в области внешней политики*. // Основные доклады научной конференции «Становление гражданского общества в ПМР: проблемы, тенденции, перспективы», 16 aprilie 2010.

[26] Asociația Promo-Lex. *Analiza generală a situației sectorului asociativ din regiunea transnistreană*. // Raport Analiza situației ONG din regiunea transnistreană. Chişinău, 2009, p.4.

[27] Index

Funcționalitatea organizațiilor neguvernamentale: proiecte şi activități tematice

Funcționalismul structural este construit pe convingerea că fiecare instituție constitutivă a unui sistem social are un caracter funcțional și necesar, instituția există datorită rolului pe care îl are în menținerea ordinii sociale și buna funcționare a sistemului. Un asemenea cadru teoretic orientează analiza rolului organizațiilor neguvernamentale în societate prin prisma corespondenței funcționale cu alte instituții sociale. Eficiența, eficacitatea și impactul activității sectorului asociativ este abordată în această secțiune pe o platformă tematică și anume: democratizarea și relațiile cu statul, drepturile omului și incluziunea socială, creștere economică și dezvoltarea durabilă, integrarea europeană și integritatea teritorială.

Democratizarea și relația cu statul

Platon, al cărui stat ideal lansa ”expertiza” societății civile în tradiția europeană, nu a avut şi capacități de advocacy, iar insistența repetată de a convinge tiranii din Siracuza de a-i accepta modelul de guvernare putea să-l coste viața. Multe s-au schimbat odată cu instituționalizarea societății civile, în special după ”revoluția asociativă globală”, dar relația instituțiilor non-guvernamentale cu statul rămâne una fundamentală pentru viitorul democrației şi dezvoltare în ansamblu. Democrația şi este capacitatea societății civile de a participa la actul guvernării, prin controlul activității instituțiilor statului şi cooperarea cu instituțiile statului.

Ceea ce a fost diferit în Republica Moldova, cel puțin în raport cu alte state post-comuniste, a fost dezvoltarea concomitentă a societății civile şi a statului. Ambele sectoare – public şi non-profit – sunt la faza consolidării şi nu au tradiții seculare de interacțiune, fapt care a marcat relația dintre acestea. În două decenii de tranziție, această relație a evoluat pe o formulă ciclică, dar devine una instituționalizată şi durabilă pe măsura parcursului european şi democratic al Republicii Moldova. Primii ani ai tranziției, la etapa instituirii statului şi a societății civile, nu sunt însoțiți de un dialog instituționalizat dintre cele două sectoare, chiar dacă reprezentanții autorităților publice sunt invitați cu regularitate la Forumurile Organizațiilor Neguvernamentale sau dacă au fost lansate inițiative de genul Pactului Social.

Dialogul instituționalizat cu statul devine posibil doar la etapa consolidării societății civile. Democrația şi societatea civilă au devenit actuale pentru Republica

Moldova pe măsura consolidării relațiilor cu Uniunea Europeană, după lansarea Politicii Europene de Vecinătate şi reorientarea strategică a întregii clase politice moldoveneşti imediat după alegerile parlamentare din primăvara anului 2005[1]. După care statul simte tot mai mult nevoia expertizei societății civile într-un proces complex de integrare europeană. Astfel, în decembrie 2005, Parlamentul Republicii Moldova deschide perspectiva cooperării instituționalizate cu societatea civilă prin adoptarea *Concepției privind cooperarea dintre Parlament şi societatea civilă.* Documentul prevede un mecanism complex de cooperare dintre Parlament şi societatea civilă: consilii de experți pe lângă Comisiile permanente ale Parlamentului; consultarea permanentă; întruniri ad-hoc; audieri publice şi; conferințe anuale[2].

Totodată, în implementarea Planul Individual de Acțiuni UE-RM şi reformelor conexe, toate ministerele implicate au deschis perspectiva cooperării cu organizațiile societății civile, dar Ministerul Justiției (MJ) şi Ministerul Afacerilor Externe şi Integrării Europene au reuşit să confere un caracter permanent acestei cooperări. Parteneriatul dintre MJ şi societatea civilă acoperă un spectru larg de activități, elaborarea actelor legislative şi normative sau instruirea funcționarilor publici în domeniul racordării legislației naționale la cea europeană[3]. Ministerul Afacerilor Externe şi Integrării Europene este desemnat să monitorizeze implementarea *Strategiei de comunicare cu privire la integrarea europeană a Republicii Moldova,* adoptată prin Hotărîre a Guvernului în decembrie 2007, ce avea scopul de a informa societatea despre Uniunea Europeană şi de a oferi posibilități cetățenilor Republicii Moldova pentru a participa mai activ la procesul de integrare europeană[4].

Schimbarea guvernării în anul 2009 şi dinamizarea relațiilor Republicii Moldova cu Uniunea Europeană în cadrul Parteneriatului Estic, au adus şi schimbări în relația statului cu societatea civilă. Guvernul Republicii Moldova, care implementează o serie de reforme coordonate cu Comisia Europeană, instituționalizează relațiile cu societatea civilă prin crearea Consiliului Național pentru Participare (CNP). Consiliul are ca scop dezvoltarea şi promovarea parteneriatului strategic între autoritățile publice, societatea civilă şi sectorul privat în vederea consolidării democrației participative în Republica Moldova şi contribuie la adoptarea deciziilor de politici publice care să răspundă intereselor societății[5].

---

[1] Vezi spre exemplu: *DECLARAȚIA Parlamentului Republicii Moldova cu privire la parteneriatul politic pentru realizarea obiectivelor integrării europene.* [On-Line]. 2005. http://old.parlament.md/news/25.03.2005/; *PROGRAMUL DE ACTIVITATE A GUVERNULUI PE ANII 2005-2009 „Modernizarea țării –bunăstarea poporului”.* [On-Line]. 2005. http://www.gov.md/doc.php?l=ro&idc=445&id=2688.

[2] CONCEPȚIE privind cooperarea dintre Parlament şi societatea civilă. [On-Line]. 2005. http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=314906

[3] Cenuşa D. *Consolidarea societății civile din Republica Moldova*. Chişinău: Bons Offices, 2007 p. 28.

[4] *Strategia de comunicare cu privire la integrarea europeană a Republicii Moldova.* [On-Line]. 2007. *http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=326654&l.*

[5] Guvernul Republicii Moldova. Hotărârea Nr. 11 din 19.01.2010, cu privire la crearea Consiliului Național pentru Participare. [On-Line]. 2010. http://www.cnp.md/images/stories/doc/hotarare%20de%20guvern%20privind%20crearea%20cnp.pdf.

Prin urmare, s-a reuşit în două decenii de co-existență de a instituționaliza relațiile dintre societatea civilă şi instituțiile statului, care dincolo de mecanismele de cooperare cu Parlamentul şi Guvernul Republicii Moldova presupun şi relații permanente cu autoritățile publice locale (APL). Conform Studiului privind dezvoltarea organizațiilor neguvernamentale din Republica Moldova, realizat în 2007 de către o echipă de experți din societatea civilă, organizațiile neguvernamentale şi-au sporit treptat capacitatea de advocacy şi sunt implicate în faza finală de adoptare a deciziilor[6]. Ultimii ani au adus schimbări calitative în acest sens, departe desigur de aşteptările existente în societate, iar sondajele anterioare şi chestionarea membrilor CNP denotă această realitate.

Tabelul 2. *Percepția măsurii de influențare a hotărârilor care se iau:*

La nivel de Guvern	În mare măsură	**8%**
	În oarecare măsură	**76%**
	Deloc	**8%**
	NȘ/NR	**8%**
La nivel de Parlament	În mare măsură	**-**
	În oarecare măsură	**84%**
	Deloc	**8%**
	NȘ/NR	**8%**
La nivel de APL	În mare măsură	**8%**
	În oarecare măsură	**46%**
	Deloc	**23%**
	NȘ/NR	**23%**

Sursa: Calculat în baza Chestionarului**.**

Primele proiecte şi activități ale organizațiilor neguvernamentale, relevante pentru această discuție, au vizat, în mod special, dezvoltarea culturii civice în societate, modernizarea instituțiilor statului şi alegerile democratice. Alegerile libere sunt primul test al democrației, drept pentru care una dintre preocupările majore ale societății civile, în special în primul deceniu al tranziției, a fost perfecționarea legislației şi a tehnicilor electorale din Republica Moldova. Biroul din Moldova al Fundației Internaționale pentru Sisteme Electorale (IFES-Moldova) şi Asociația pentru Democrație Participativă "ADEPT", succesoarea IFES-Moldova, contribuie, împreună cu alți reprezentanți ai sectorului asociativ, la adoptarea Codului Electoral (1997) şi la modificările lui ulterioare.

[6] Brighidin A., ş.a. *Studiu privind dezvoltarea organizațiilor neguvernamentale din Republica Moldova*. Chişinău: PNUD Moldova, 2007, p. 31-43.

După care, societatea civilă are un rol important în monitorizarea proceselor electorale, în special prin crearea Coaliției Civice pentru Alegeri Libere şi Corecte – „Coaliția 2005”[7]. Coaliția, ce număra aproximativ 200 de ONG-uri din Republica Moldova, a desfăşurat, în cadrul alegerilor parlamentare din 2005, monitorizarea procesului electoral, monitorizarea mass-media în perioada electorală şi post-electorală, acțiuni de educație civică şi electorală. Succesul unui asemenea angajament civic a dat continuitate acestei platforme civice, care monitorizează de aici încolo toate alegerile generale şi locale, având o misiune bine definită – de a contribui la desfăşurarea alegerilor libere, corecte, transparente şi democratice. Tot ONG-urile au desfăşurat Campania „Pentru un Parlament Curat”, au susținut amendamentele cu privire la finanțarea publică a partidelor politice şi au condamnat modalitatea de votare şi conținutul amendamentelor la Codul Electoral din primăvara anului 2013.

Contribuția societății civile la tranziția democratică a însemnat şi participarea la modernizarea instituțiilor statului, descentralizarea administrativă şi consolidarea autonomiei locale, reforma administrației publice centrale şi participarea la elaborarea şi monitorizarea implementării strategiei de reformare a justiției sau strategiei naționale anticorupție. IDIS „Viitorul”, Business Consulting Institute şi alte organizații din sectorul asociativ, au participat la elaborarea Legii privind APL, Legii privind dezvoltarea regională şi strategiei naționale de descentralizare (2012). Organizațiile neguvernamentale au realizat zeci de proiecte de transparentizare şi monitorizare a actului guvernării şi au condamnat de fiecare dată abuzurile instituțiilor de stat, cum a fost cazul calificării drept incorecte a alegerile parlamentare din 5 aprilie 2009 şi condamnării abuzurilor comise de autoritățile statului imediat după scrutin.

Reforma în justiție şi combaterea corupției sunt marile teme ale agendei publice în Republica Moldova şi domeniile cu cele mai mari abateri de la angajamentele interne şi externe asumate. Dar aceasta pentru că clasa politică s-a opus schimbării anume în aceste sectoare, care au devenit probleme sistemice, nu pentru că societatea civilă a fost pasivă. Dimpotrivă, câteva organizații din domeniu, cum sunt Transparency International-Moldova sau Centrul de Analiză şi Prevenire a Corupției (CAPC), au expertizat cadrul legal anticorupție şi au promovat politici şi strategii conforme cu legislația europeană în materie; au monitorizat integritatea politicienilor şi calitatea actului guvernării şi; au deschis Linia Fierbinte Anticorupție.

De asemenea, în ianuarie 2006 a fost creată Alianța Anticorupție, care susține lupta cu acest fenomen social, inclusiv printr-o serie de campanii naționale. Asociația Presei Independente (API) şi Alianța Anticorupție lansează campania „Avere la vedere”, prin care monitorizează Declarația demnitarilor cu privire la

[7] Membrii grupului de inițiativă: Asociația Presei Electronice "APEL"; Asociația pentru Democrație Participativă ADEPT; Centrul CONTACT; Centrul Independent de Jurnalism; Comitetul Helsinki; Institutul de Politici Publice; Institutul de Politică Informațională; Liga pentru Apărarea Drepturilor Omului LADOM; Agenția Media "Impact"; Juriştii pentru Drepturile Omului; IDIS Viitorul; Transparency International.

Cu instituţiile statului relaţiile au evoluat ciclic pe parcursul a 20 de ani, în domeniul eradicării corupţiei în Republica Moldova. Pe timpul guvernării comuniste relaţia cu instituţiile statului a fost mai tensionată, noi fiind chiar ameninţaţi sau avertizaţi că activităţile noastre lezează imaginea statului. În timpul guvernării alianţei pro-europene, colaborarea cu instituţiile statului este calitativ diferită, s-au adoptat împreună o serie de modificări legislative sau documente strategice relevante. Totuşi, ţinem să constatăm că colaborarea cu instituţiile statului a fost determinată în mod special de instituţiile europene, în timp ce multe angajamente asumate de către autorităţile publice prin schimbarea cadrului normativ, nu sunt implementate.

Lilia CARAŞCIUC,
Director Transparency International-Moldova

venituri. În cele din urmă, marea majoritate a ONG-urilor active, Consiliul Național al ONG-urilor şi CNP, promovează prin toate mecanismele legale disponibile eradicarea corupției în Republica Moldova şi au susținut instituirea Comisiei Naționale de Integritate şi reforma Centrului Național Anticorupție.

Democrația presupune obligatoriu existența unei prese libere şi independente. În Republica Moldova situația în presă a evoluat ciclic, dar niciodată nu a existat o presă în totalitate liberă. Presa liberă a găsit la fel în asociere singura şansă de a se menține într-un sector care greu se auto-finanțează. Centrul pentru Jurnalism Independent (CJI), fondat în 1994, Asociația Presei Independente (API), fondată la 1997, şi Asociația Presei Electronice din Moldova (APEL), instituită în anul 1999, sunt organizații neguvernamentale relevante pentru dezvoltarea sectorului. Acestea au realizat de-a lungul anilor o serie de activități de cultivare şi susținere a tinerilor jurnalişti, au promovat adoptarea Codului Audiovizualului şi Monitorizează reformele inițiate la IPNA Compania „Teleradio-Moldova". Asociațiile din presă participă împreună cu colegii din sectorul asociativ, la consolidarea societății deschise în Republica Moldova.

Tot acest cadru de cooperare dintre organizațiile neguvernamentale şi instituțiile statului a însemnat o muncă enormă de elaborare, promovare şi monitorizare a unor legi şi reforme sectoriale, obligatorii pentru democrație şi parcursul european al Republicii Moldova. Noul Cod al Audiovizualului sau amendamentele la Legea privind asociațiile obşteşti, Legea privind întrunirile sau Legea privind transparența în procesul decizional, Strategia de Reformare în Sectorul Justiției 2011-2016 sau reforma Ministerului de Interne, toate au fost adoptate cu concursul societății civile. Instituirea Consiliului Național de Participare a sporit prezența organizațiilor neguvernamentale la procesul legislativ în Republica Moldova[8] şi

[8] Vezi rapoartele şi Buletinele Informative ale Consiliului Naționale de Participare.

există un grad acceptabil de mulțumire față de colaborarea cu autoritățile publice centrale.

Tabelul 3. *Gradul de mulțumire față de:*

Colaborarea cu Parlamentul Republicii Moldova	Mulțumiți	**8%**
	Nu prea mulțumiți	**62%**
	Deloc mulțumiți	**15%**
	NȘ/NR	**15%**
Activitatea Consiliului Național pentru Participare	Mulțumiți	**38 %**
	Nu prea mulțumiți	**54 %**
	Deloc mulțumiți	-
	NȘ/NR	**8%**

Sursa: Calculat în baza Chestionarului**.**

Societatea civilă a elaborat studii şi rapoarte pe care le-au făcut publice şi prezentat în cadrul Comisiilor Parlamentare sau Guvernului. Organizațiile neguvernamentale au susținut implementarea programelor de guvernare şi au furnizat statului demnitari şi funcționari publici bine pregătiți.

Ceea ce ține de presa autohtonă, țara noastră a trecut prin mai multe etape în care presa a fost catalogată ba liberă, ba parțial liberă, ba neliberă. După boom-ul mediatic din anul 2009, când pe piața autohtonă au apărut mai multe posturi de televiziune, radio, dar și ziare, în 2013 constatăm, cu regret, că acest boom s-a limitat adesea la aspectul cantitativ. Deşi avem mai multe posibilități să consumăm informația, de multe ori ne ciocnim de lipsa profunzimii informației, precum și de un mod de transmitere a acesteia care numai independent nu poate fi numit.

Aneta GONȚA,
Expert APEL

Dar ceva nu funcționează în relația dintre sectorul public şi sectorul non-profit sau mai exact dintre clasa politică şi organizațiile neguvernamentale. Sunt cazuri de prea multă apropiere (ne-instituționalizată) dintre politic şi sectorul asociativ, fapt absolut nepermis pentru cel din urmă. Dar de cele mai multe ori, problema ține de caracterul formal al discuțiilor dintre organizațiile neguvernamentale şi autoritățile publice, statul încă mai ignoră dreptul asociațiilor obşteşti ”*de a participa la formarea şi realizarea politicilor publice*”[9]. De fapt, principala problemă ține de faptul că clasa politică nu permite deocamdată organizațiilor neguvernamentale să participe la întregul ciclu al politicilor publice. Societatea

[9] LEGE Nr. 837/17.05.1996 cu privire la asociațiile obşteşti, Art. 31. 1 (a). [On-Line]. **2013.** http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=325424.

Consider că nivelul de expertiză al societăţii civile din Republica Moldova a cunoscut un salt calitativ în două decenii de evoluţie. Personal consult foarte des rapoartele şi studiile centrelor analitice autohtone în pregătirea unor proiecte legislative sau pentru apariţiile publice.

Mihai GODEA,
Deputat în Parlamentul
Republicii Moldova

civilă participă activ la elaborarea şi promovarea politicilor, dar nu participă la faza implementării. De cele mai multe ori, organizațiile neguvernamentale „scapă" etapa implementării şi trec direct la monitorizarea şi evaluarea autorităților publice. Nu există deocamdată mecanisme eficiente de control asupra statului. Spre exemplu, noua Lege privind administrația publică centrală de specialitate, în vigoare din martie 2013, face consultarea cu societatea civilă un drept al autorităților publice centrale, dar nu o obligație.

Astfel, sunt sugestive exemplele când autoritățile publice ignoră apelurile societății civile[10], când sunt nefuncționale Comisia Națională de Integritate sau Consiliul Concurenței, când Parlamentul votează legi scrise peste noapte fără a fi făcute publice în prealabil sau consultate cu societatea civilă, când a fost ridicat pragul electoral la 6% în pofida nemulțumirii exprimate public de către Coaliția Civică pentru Alegeri Libere şi Corecte, când Guvernul nu implementează bunele strategii şi acte legislative elaborate împreună cu societatea civilă sau când deputații moldoveni depreciază competențele şi experiența profesională, formate în cadrul societății civile.

Adevărat că nici societatea civilă nu a fost de fiecare dată suficient de activă în promovarea anumitor politici sau reforme, inclusiv în cadrul Consiliului Național pentru Participare sau în relația cu Parlamentul Republicii Moldova. Dar dincolo de dificultățile de comunicare cu autoritățile statului, de evoluția politică internă sau de rezistența soci-

Dacă organizaţiile neguvernamentale nu se vor lăsa influenţate de politic (pentru că există destul de multe cazuri cînd anumite ONG-uri funcţionează sub bagheta politicienilor sau a agenţilor economici care au implicaţii în politică) şi vor fi mai perseverenţi în ceea ce fac, societatea civilă din Republica Moldova are şanse destul de bune în opinia mea să se dezvolte în continuare şi să fie o adevărată resursă care monitorizează actul guvernării şi determină guvernanţii să muncească pentru binele societăţii.

Petru MACOVEI,
Director Asociaţia Presei Independente

[10] Spre exemplu: Apelul societății civile, din august 2009, către clasa politică liberal-democrată de a instaura o guvernare responsabilă şi democratică; Apelul privind revizuirea unor acte adoptate de către Parlamentul Republicii Moldova la 3 mai 2013, prin care sunt compromise eforturile de reformare a sectorului de justiție.

etății față de schimbare, societatea civilă a utilizat toate mecanismele legale disponibile – advocacy, prestarea serviciilor, campanii naționale – pentru a contribui la tranziția democratică în Republica Moldova şi buna funcționare a instituțiilor statului. Organizațiile neguvernamentale au fost primele purtătoare ale valorilor democratice în Republica Moldova şi încearcă să ancoreze sectorul public şi cel privat în lumea bună a democrațiilor liberale occidentale.

Drepturile omului și incluziunea socială

Drepturile şi libertățile fundamentale ale omului sunt cerința firească a omului, libertatea este singura condiție în care acesta se poate pe deplin realiza. Respectul pentru drepturile omului este o componentă esențială şi totodată o condiție indispensabilă a unei dezvoltări durabile, de aici şi importanța domeniului. Vocația genetică pentru libertate a condus mişcările sociale de la sfârşitul deceniului al optulea al secolului trecut, tot ea a condus ulterior la asocieri ale cetățenilor în vederea promovării protecției drepturilor şi libertăților fundamentale ale omului în Republica Moldova.

După înregistrarea unor organizații neguvernamentale conectate la instituții similare internaționale, cum sunt Comitetul Helsinki pentru Drepturile Omului din Republica Moldova, Amnesty International Moldova sau Societatea Internațională a Drepturilor Omului – Secția din Republica Moldova (SIDO–SRM), la etapa consolidării societății civile în Republica Moldova organizațiile neguvernamentale în domeniul drepturilor omului devin treptat un interlocutor greu de neglijat pentru autoritățile publice. Sunt create organizații şi centre de informare republicane, care stimulează apariția asociațiilor locale şi platformelor naționale în domeniul drepturilor omului.

În 1997 este înregistrată Liga Apărării Drepturilor Omului din Moldova (L.A.D.O.M), care devine şi membră a Federației Internaționale a Ligilor pentru Drepturile Omului (Paris-Franța). La inițiativa a trei organizații – Comitetul Helsinki pentru Drepturile Omului din Republica Moldova, Societatea Independentă pentru Educație si Drepturile Omului, Liga pentru Apărarea Drepturilor Omului din Republica Moldova – în anul 1999 este constituit Centrul de Resurse pentru Drepturile Omului (CReDO), organizație ce are misiunea de a dezvolta capacitățile manageriale şi de acțiune ale ONG-urilor din domeniu. În anul 2001 este înregistrată Asociația obştească „Juriştii pentru Drepturile Omului”, organizație neguvernamentală a cărei activitate este orientată cu precădere spre implementarea Convenției Europene a Drepturilor Omului în Republica Moldova.

Sunt ulterior înregistrate alte organizații importante în următorul deceniu, cum sunt Asociația Promo-Lex, Centrul de Informare în domeniul Drepturilor Omului (CIDO) sau Institutul pentru Drepturile Omului din Moldova (IDOM). Sunt foarte active organizațiile ce activează preponderent în protecția anumitor grupuri sociale. Este cazul Centrului Național de Prevenire a Abuzului față de Copii, instituit în 1997, Centrului pentru Drepturile Copilului, Centrului de Informare şi

Documentare privind Drepturile Copilului din Moldova (CIDDC), Centrului de Reabilitare a Victimelor Torturii ,,Memoria", Centrului de Asistenţă Juridică pentru Persoane cu Dizabilităţi, Centrului Internaţional pentru Protecţia şi Promovarea Drepturilor Femeii "La Strada" sau Clubul Politic al Femeilor 50/50, care promovează principiul egalităţii genurilor.

Un studiu privind organizaţiile neguvernamentale în domeniul drepturilor omului realizat în 2005, atestă că majoritatea ONG active sunt concentrate în capitala Republicii Moldova, care nu au capacitatea de acoperire naţională în materie de promovare şi monitorizare a drepturilor omului, pe când organizaţiile locale, constituite mai târziu, au desfăşurat puţine iniţiative de promovare a drepturilor omului la nivel local[11]. Totuşi, majoritatea ONG-urilor locale, constată acelaşi studiu, sunt membre ale unor alianţe şi reţele constituite la nivel naţional şi regional, ale unor forumuri civice regionale sau alianţe de promovare a drepturilor unor categorii sociale precum tineri, femei, bătrâni etc[12]. Sunt constituite şi la nivel naţional alianţe, exemplul Alianţei ONG-urilor active în domeniul protecţiei sociale a copilului şi familiei, sunt constituite forumuri, cum este Forumul Naţional în domeniul Drepturilor Omului, sau coaliţii, cazul Coaliţiei Antidiscriminare. Organizaţiile din domeniu sunt reprezentate în toate platformele naţionale ale societăţii civile, implicit în cadrul Consiliului Naţional pentru Participare.

Activitatea acestor organizaţii este dificil de măsurat, pentru că proiectele implementate sau acţiunile se referă la un domeniu fundamental pentru democraţie. Organizaţiile neguvernamentale din domeniul drepturilor omului au o contribuţie esenţială la elaborarea legislaţiei şi cadrului strategic de protecţie a drepturilor omului şi a anumitor categorii sociale în Republica Moldova. După care asociaţiile obşteşti au implementat proiecte de monitorizare a respectării drepturilor omului şi au prezentat rapoarte alternative privind situaţia drepturilor omului în Republica Moldova, rapoarte privind diverse violări ale drepturilor omului, criticând Guvernul pentru selectiva implementare a recomandărilor adresate Moldovei în urma Revizuirii Periodice Universale (UPR) a Consiliului ONU pentru Drepturile Omului[13].

Centrul de Resurse pentru Drepturile Omului (CReDO) şi Asociaţia Promo-Lex elaborează rapoarte periodice şi pentru regiunea transnistreană **–** „Drepturile Omului în regiunea transnistreană a Republicii Moldova" – din care aflăm realităţi ce nu pot fi găsite în documentele oficiale. De asemenea, organizaţiile neguvernamentale au acordat asistenţă juridică gratuită pentru categoriile defavorizate; consultaţii cu privire la sistemul European de protecţie a drepturilor omului; au reprezentat cetăţenii Republicii Moldova în faţa Curţii Europene a Drepturilor Omului şi în instanţele judecătoreşti naţionale în cauzele pe rol la

[11] Brighidin A., Didenco V. *Catalogul organizaţiilor neguvernamentale active în domeniul drepturilor omului din Republica Moldova*. Chişinău: PNUD Moldova, 2005. p. 114.

[12] Idem.

[13] Moldova răspunde nesigur la recomandările RUP. [On-Line]. **2013.** http://www.cido.org.md/index.php?option=com_content&view=article&id=76%3Amoldova-rspunde-nesigur-la-recomandrile-rup&catid=10%3Acido-general&Itemid=5&lang=ro.

Curtea Europeană; au promovat cultura juridică în Republica Moldova şi au elaborat zeci de studii şi publicații.

Spre exemplu, când unul dintre avocații parlamentari din Republica Moldova se documenta în privința frontierelor politice din Caucaz şi violarea acestora, pentru o intervenție scandaloasă la o Conferință Internațională din Yrevan, o echipă de jurişti tineri de la Promo-Lex făcea dreptate la CEDO pentru şcolile cu predare în limba română din stânga Nistrului şi obțineau o decizie care obligă Rusia să plătească despăgubiri de circa 1 milion de euro.

A fost un dosar destul de greu, fiind depusă o muncă enormă de către o echipă destul de mare de juriști din cadrul asociației noastre. Avem o decizie pozitivă, doar că aceasta nu este deocamdată executată de către Federația Rusă. Totodată, regretul nostru ține de faptul că o Decizie CEDO, adoptată în Marea Cameră, este cumva uitată în spațiul public și nu motivează actorii formatului „5+2" să întreprindă măsuri pentru a remedia gravele încălcări ce se comit în regiunea transnistreană.

Ion MANOLE,
Director Promo-LEX

Dimensiunea de incluziune socială şi toată gama de servicii sociale pe care le prestează, sunt poate cea mai frumoasă contribuție a organizațiilor neguvernamentale la bunăstarea socială, cel puțin pentru faptul că în cazul acesta mii de oameni din cele mai diverse categorii sociale au beneficiat direct şi imediat de la aceste servicii. Sunt mai multe explicații pentru această semnificativă contribuție a organizațiilor neguvernamentale din sector, trei dintre care le găsim definitorii. Gravele probleme sociale care s-au consolidat timp de două decenii şi incapacitatea statului de a le face față de unul singur a determinat o solidaritate mai mare cu sectorul (spre exemplu, aici activează cei mai mulți voluntari), interesul sporit al donatorilor după stabilirea şi revizuirea, în anul 2007, a obiectivelor naționale întru atingerea Obiectivelor de Dezvoltare ale Mileniului (ODM) şi, nu mai puțin important, consolidarea eforturilor în reprezentarea anumitor grupuri sociale. În anul 2001, este constituită o platformă informală de ONG-uri ce activează în domeniul social numită Rețea Social, în componența căreia intrau şase rețele „sectoriale" mai mici.

Există în mod normal diferențe în activitatea acestor structuri neformale, după cum şi în activitatea organizațiilor care le compun, dar în noiembrie 2007 este semnat un Memorandum de cooperare între Ministerul Protecției Sociale, Familiei şi Copilului al Republicii Moldova (MPSFC) şi Rețeaua ONG din Domeniul Social (Rețea Social)[14]. Cert este că acele platforme care au rămas consolidate, Alianța Organizațiilor pentru Persoane cu Dizabilități din Republica Moldova (AOPD), sau care au ca membri organizații puternice au reuşit împreună cu autoritățile publice schimbări cu impact în legislația națională.

[14] Memorandum de cooperare între Ministerul Protecției Sociale, Familiei şi Copilului al Republicii Moldova (MPSFC) şi Rețeaua ONG din Domeniul Social (Rețea Social).

S-a reuşit, spre exemplu, ratificarea Convenției Organizației Națiunilor Unite privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, adoptarea Strategiei de Incluziune Socială a Persoanelor cu Dizabilități (2010–2013) şi adoptarea Legii privind Incluziunea Socială a Persoanelor cu Dizabilități (2012). Centrul Național de Prevenire a Abuzului față de Copii, împreună alte ONG-uri membre ale Alianței din domeniul Protecției Sociale a Copilului şi Familiei, au reuşit să adopte primul program de prevenire a abuzului față de copii în Republica Moldova; au făcut advocacy şi consultanță pentru elaborarea Planului Național de Acțiuni privind prevenirea violenței față de copii şi au participat la elaborarea proiectului Legii cu privire la prevenirea şi combaterea violenței în familie (1997).

Rețeaua SIDA a promovat modificările la Legea cu privire la profilaxia infecției HIV/SIDA, printre care interzicerea tuturor formelor de discriminare, inclusiv a restricțiilor de trecere a frontierei şi refuzului de acordare a permisului de şedere din cauza statutului de HIV-pozitiv. A fost creată Liga persoanelor infectate cu HIV/SIDA. Centrul Internațional pentru Protecția şi Promovarea Drepturilor Femeii „La Strada”, în parteneriat cu Misiunea OIM în Moldova au participat la elaborarea Strategiei Sistemului național de referire pentru protecția şi asistența victimelor şi potențialelor victime ale traficului de ființe umane şi a Planului de acțiuni privind implementarea Strategiei pe anii 2009–2011. Consiliul Național al Tineretului din Moldova, care are peste 30 de organizații de tineret ca membri, a avut un rol însemnat la adoptarea Strategiei naționale pentru tineret pe anii 2009–2013 sau la adoptarea Legii voluntariatului (2010).

Împreună cu ONG-urile din domeniul drepturilor omului şi în cadrul Consiliului Național pentru Participare a fost promovată Legea cu privire la egalitatea de şanse (2012), chiar dacă această lege a suscitat multă nemulțumire în societate, a fost promovată Legea privind acreditarea prestatorilor de servicii sociale (2012) şi au fost aduse amendamente la Legea cu privire la poliție. Organizațiile neguvernamentale au elaborat principiile de reformare a procuraturii, strategia de reformare a Serviciului de Informare şi Securitate sau au venit cu amendamente la Coduri.

Dincolo de cadrul legal, au fost organizate zeci de campanii naționale de sensibilizare împotriva discriminării persoanelor cu dizabilități sau împotriva oricărei alte forme de discriminare, împotriva violenței în familie sau împotriva traficului de ființe umane, pentru incluziunea copiilor orfani sau pentru promovarea unui mod sănătos de viață. Centrul Național de Studii şi Informare pentru Problemele Femeii Parteneriat pentru Dezvoltare (CPD) şi Clubul Politic al Femeilor 50/50 promovează egalitatea de şanse pentru femei şi bărbați. Centrul de Reabilitare a Victimelor Torturii ,,Memoria” are meritul de a organiza Campanii Naționale anuale dedicate Zilei Internaționale pentru susținerea victimelor torturii. S-au creat *linii fierbinți* şi s-a acordat asistență juridică şi psihologică, cum este cazul Liniei nediscriminare sau Liniei instituite de către „La Strata” pentru asistența victimelor traficului şi a exploatării sexuale şi comerciale.

Pentru că este un sector care necesită finanțare în creştere, pe care statul nu este de fiecare data capabil să o asigure, organizațiile neguvernamentale din

sector, cu sprijinul financiar al donatorilor externi, au creat şi mențin centre pentru copii cu dizabilități, cum este Centrul de Reabilitare şi Integrare Socială a Copiilor cu Dizabilități de Intelect CRIS CULTUM, şi aziluri pentru bătrâni, ca în cazul Casa-Max din raionul Floreşti. Zeci de alte proiecte în toată țara implementate de către organizațiile neguvernamentale, care sunt demne de un studiu separat cu bune practici şi pentru care regretăm că din lipsă de spațiu nu le putem include în acest studiu, destinate copiilor maltratați, bătrânilor abandonați, persoanelor traficate sau bolnavilor de HIV/SIDA, onorează sectorul asociativ din Republica Moldova.

Creştere economică şi dezvoltarea durabilă

Asociațiile de afaceri au activat oarecum separat de organizațiile neguvernamentale clasice şi au dezvoltat propriile mecanisme, mai mult sau mai puțin formale, de interacțiune cu statul. Fiind o țară în care agricultura are o mare pondere în economie, cel puțin ca număr de angajați şi impact social, dacă nu ca pondere în Produsul Intern Brut, asociațiile din sectorul agroalimentar sunt dintre cele mai reprezentative. La anul 1995, spre exemplu, este înregistrată la Ministerul Justiției Asociația Obştească Federația Națională a Fermierilor din Moldova, a cărei scop statutar este bunăstarea tuturor proprietarilor de pământ şi persoanelor care practică genuri de activitate agricolă. În cadrul proiectului TACIS „Campania de informare privind privatizarea şi restructurarea în agricultură”, implementat în perioada 1998-2001, este constituită în anul 2000 Federația Națională a Agricultorilor din Moldova AGROinform. Privatizarea pământului şi patrimoniului gospodăriilor colective în anii 1997-2000, a condus la apariția antreprenorilor rurali în Republica Moldova, care la începutul anului 2000 se organizează în primele Asociații ale Producătorilor Agricoli (APA) – organizații neguvernamentale destinate să protejeze interesele fermierilor. După care, sunt create alte organizații umbrelă, cum este cazul Uniunii Republicane a Asociațiilor Producătorilor Agricoli UniAgroProtect.

Aceste mari asociații, împreună cu alte organizații din sector, au avut o mare contribuție la crearea cadrului legislativ existent, inclusiv modificările periodice ale Codului Funciar, au promovat relaxarea poverii fiscale şi mărirea subvențiilor în agricultură, au oferit asistență tehnică şi au dezvoltat abilitățile economice ale antreprenorilor agricoli. Alte asociații profesionale, cum sunt Asociația Națională a Producătorilor din Moldova (ANPM) care reuneşte peste 60 de întreprinderi mari şi mici din diferite ramuri şi domenii de activitate, Asociația Micului Business sau Asociația Națională a Companiilor Private din domeniul TIC, sunt la fel de relevante pentru sectoarele pe care le reprezintă. Acestea au inițiat şi participat la elaborarea legislației referitoare la regulamentele vamale, la protejarea producătorilor autohtoni sau Codul Fiscal; au promovat deschiderea liniilor de microcreditare, au participat la elaborarea Strategiei de dezvoltare a IMM-urilor şi au

obţinut anumite înlesniri fiscale; au promovat Legea cu privire la dreptul de autor şi drepturile conexe (2010).

Nu de fiecare dată asociaţiile de afaceri au reuşit să promoveze interesele tuturor membrilor pe care îi reprezintă, mai ales că de multe ori aceste interese au însemnat stimulente fiscale şi subvenţii din partea statului, cum este cazul asociaţiilor din agricultură care revendică permanent mărirea Fondului de subvenţionare a producătorilor agricoli şi care nu au reuşit să menţină mecanismul de colectare a TVA. Totodată, asociaţiile de afaceri nu sunt suficient de prezente în negocierea acordurilor comerciale ale Republicii Moldova, implicit Acordul privind zona de comerţ liber între ţările membre ale Comunităţii Statelor Independente *(*CSI*)* şi Acordul de Comerţ Liber Aprofundat şi Cuprinzător cu Uniunea Europeană. În cele din urmă, asociaţiile de afaceri, după cum este şi firesc, au contribuit substanţial la dezvoltarea mediului de afaceri din Republica Moldova (chiar dacă realizările nu sunt pe măsura aşteptărilor), au orientat politicile statului spre sectoarele pe care le reprezintă, dar nu au de fiecare dată în vedere dezvoltarea sustenabilă generală a ţării.

De cealaltă parte, organizaţiile neguvernamentale clasice, care fac obiectul prezentului studiu, nu au cultivat un dialog durabil cu sectorul privat, dar au o contribuţie greu de subestimat la identificarea paradigmei de dezvoltare a Republicii Moldova, la elaborarea strategiilor naţionale de dezvoltare şi multor politici sectoriale. Centrele analitice din societatea civilă, de rând cu alte instituţii de cercetare, au elaborat studii şi cercetări referitoare la stabilitatea macroeconomică, politica bugetar-fiscală sau opţiunile integraţioniste ale Republicii Moldova. Organizaţiile neguvernamentale au făcut un *APEL cu privire la necesitatea revizuirii substanţiale sau poziţionării corecte a proiectului Strategiei Naţionale de Dezvoltare Moldova-2020*, prin care au criticat documentul pentru abordare limitată, axată doar pe unele aspecte ale creşterii economice, şi au cerut o Strategie care să reflecte viziunea de dezvoltare durabilă a ţării[15]. Adevărat că autorităţile au ignorat în mare acest demers al societăţii civile, dar aceasta este deja o altă discuţie, referitoare la capacitatea de advocacy a societăţii civile.

Tabelul 4. *Gradul de satisfacţie de relaţiile cu mediul de afaceri*

Mulţumiţi	Nu prea mulţumiţi	Deloc mulţumiţi	NŞ/NR
8%	62%	15%	15%

Sursa: Calculat în baza Chestionarului**.**

Organizaţiile neguvernamentale au realizat timp de două decenii o serie de proiecte privind dezvoltarea regională şi locală, au contribuit la „medierea" relaţiilor dintre agenţii economici şi autorităţile publice locale, au stimulat dezvoltarea „Asociaţiilor de economii şi împrumut" şi au creat platforme naţionale de susţinere a

[15] *APEL al reprezentanţilor societăţii civile cu privire la necesitatea revizuirii substanţiale sau poziţionării corecte a proiectului Strategiei Naţionale de Dezvoltare Moldova-2020.*

dezvoltării durabile, cum este cazul Coaliției pentru Dezvoltare Economica Rurală (CDER), constituită în septembrie 2002. Organizațiile neguvernamentale au organizat diverse traininguri şi cursuri pentru stimularea inițiativei private şi susținerea începătorilor în domeniul afacerilor, cum este cazul Business Consulting Institute şi JCI Moldova – Camera Tinerilor Antreprenori. Camera Tinerilor Antreprenori a reuşit să realizeze Concursul Național de Business Planuri (CBP 2012), unde au fost peste o mie de aplicații.

Totodată, în decembrie 2007, IDIS „Viitorul" împreună cu şase dintre cele mai influente asociații de business şi Centrul de Antreprenoriat Internațional de pe lângă Camera de Comerț din Statele Unite ale Americii (CIPE), au lansat inițiativa creării unei platforme comune de dezvoltare a antreprenoriatului din Republica Moldova, inclusiv prin dialogul cu autoritățile publice cu o voce unică. Ulterior, inițiativa s-a transformat într-o Platformă comună de susținere a Agendei Naționale de Business (ANB), care cuprinde reprezentanții a peste 30 dintre cele mai influente şi active asociații de business la nivel național şi Camere de Comerț la nivel regional, care împreună cu comunitatea de experți, doresc să influențeze politica economică prin participarea activă şi transparentă în procesul decizional[16]. ANB a reuşit să formuleze o serie de recomandări sectoriale care au fost acceptate în Programul de guvernare şi Planul de acțiuni al Guvernului.

Protecția mediului înconjurător şi promovarea unei dezvoltări economice şi sociale compatibile cu mediul sunt temele centrale ale agendei globale de dezvoltare. Spre regret însă, nu la fel stau lucrurile în Republica Moldova, unde nu există o deplină susținere socială pentru protecția mediului înconjurător, după cum nu există politici eficiente ale statului. Dezbaterile serioase pe teme de mediu sunt rare în spațiul public, poate şi din cauza că nu există suficiente centre analitice în domeniul protecției mediului. Dar în pofida acestei slabe socializări, a existat evoluție pozitivă şi în cadrul organizațiilor neguvernamentale din sector, organizații care la fel sunt deschizătoare de drum. Nu ştim exact relația de cauzalitate, dar ştim că Mişcarea Ecologistă din Moldova, organizație umbrelă pentru ONG-urile din sector, a fost înființată cu trei ani mai devreme de adoptarea Legii privind protecția mediului înconjurător (1993), care punea bazele politicii de mediu în Republica Moldova.

După care, pe măsura creşterii angajamentelor internaționale ale Republicii Moldova în materie de protecție a mediului şi instituționalizării dialogului cu Uniunea Europeană, sunt elaborate concepții şi strategii naționale relevante pentru sector. Donatorii externi susțin tot mai mult proiecte de protecție a mediului. Spre exemplu, în octombrie 1998, este creat Centrul Regional de Mediu-Moldova (REC Moldova), în baza unui acord semnat de către Guvernul Republicii Moldova şi Comisia Europeană, cu scopul de a acorda asistență ONG-urilor, în efortul lor de a soluționa problemele de mediu din Republica Moldova şi din statele vecine. De asemenea, sunt instituite mai multe organizații neguvernamentale

[16] A se vedea: *Agenda Națională de Business 2012-2013. Priorități pentru crearea unui mediu competitive şi atractiv de business în Republica Moldova*. Chişinău: IDIS „Viitorul", 2012.

care contribuie nemijlocit la realizarea prevederilor naționale şi internaționale în materie de protecție a mediului înconjurător şi dezvoltare durabilă, printre care Centrul Național de Mediu sau Asociația Obștească EcoContact.

Există tendința de a consolida capacitățile societății civile de mediu, prin platformele informale, cum este Forumul ONG-urilor de Mediu sau prin inițiative de cooperare cu autoritățile publice, ca Consiliul Consultativ al ONG-urilor de Mediu de pe lângă Ministerul Mediului al Republicii Moldova. În cadrul celei de-a VIII-a ediții a Forumului ONG-urilor de Mediu din Republica Moldova, 3-4 februarie 2011, la care au participat reprezentanții a 63 de organizații neguvernamentale de mediu din Republica Moldova, inclusiv din regiunea transnistreană, sunt formulate obiective ce vizează, printer altele, consolidarea ONG-urilor din domeniul mediului şi îmbunătățirea dialogului cu Ministerul Mediului[17].

Deşi organizațiile de mediu nu au fost suficient de vizibile şi nu au avut înțelegerea societății, pe măsura gravității problemelor din sectorul în care activează, în cadrul aceluiaşi forum sunt constatate realizările sectorului asociativ: „ ...*s-au realizat proiecte în domeniul aprovizionării cu apă potabilă şi canalizare, managementului deşeurilor şi poluanților organici persistenți, protecției biodiversității, promovării eco-turismului, educației ecologice, accesului la justiție şi implicării publicului în procesul de luare a deciziilor, cu o pondere mare pentru activități ce țin de creşterea nivelului de informare şi conştientizare a populației cu privire la aspectele de mediu*”[18].

De asemenea, Mişcarea Ecologistă din Moldova şi alte organizații din sector au reuşit să introducă prevederi privind protecția mediului în Strategia „Moldova 2020”, au reuşit să responsabilizeze autoritățile în gestionarea fondului forestier. O serie de campanii naționale de protecție a mediului înconjurător au fost organizate, printre care demnă de menționat este asocierea voluntară a tinerilor în campania „Hai Moldova”, care a mobilizat 100.000 voluntari pentru a colecta deşeuri din parcuri şi păduri.

Integrarea europeană și integritatea teritorială

Societatea civilă moldovenească devine la un moment dat „ostatica” unui curs strategic de dezvoltare – integrarea europeană – , după ce se convinge de diferența calitativă în legislația, instituțiile şi practicile europene în sectoarele relevante pentru domeniul de activitate a fiecărei instituție în parte, comparativ cu legislația, instituțiile şi practicile similare din spațiul post-sovietic. Drepturile omului sau nivelul corupției, medicina sau politicile sociale, mediul sau dezvoltarea rurală, toate indică calitatea modelului european de dezvoltare, deşi şi acesta diferit şi uneori nesustenabil. Astfel, integrarea europeană devine prioritatea

[17] Forumul ONG-urilor de Mediu. [On-Line]. 2011. http://www.environment.md/index.php/ro/proiecte-implementate/forumul-ong-urilor-de-mediu.

[18] Idem.

firească a organizațiilor neguvernamentale din Republica Moldova, un domeniu transversal de activitate, iar organizațiile în sine devin principala „locomotivă a integrării". Nu pentru a fi pe placul autorităților publice este acest demers sau pentru a da bine la donatorii externi, după cum multă lume acuză societatea civilă moldovenească, dar pentru că elaborând şi promovând cele mai bune practici mondiale pe sectoarele de activitate pe care le reprezintă, organizațiile neguvernamentale ajungeau la legislația şi practicile europene. După care organizațiile neguvernamentale susțineau de multe ori necondiționat Guvernele care se angajau să le implementeze. Adevărat că clasa politică a profitat cât a putut de pe urma acestei „predispuneri europene" a societății civile, inclusiv (sau în mod special) coaliția pro-europeană de guvernare, în toate formulele şi denumirile pe care le-a avut din 2009 încoace.

Dar cert este că majoritatea organizațiilor neguvernamentale susțin sincer şi bine argumentat integrarea europeană ca perspectivă strategică de dezvoltare a Republicii Moldova. Motiv pentru care, societatea civilă a utilizat timp de două decenii toate mecanismele legale disponibile pentru a promova parcursul european al țării şi pentru a asista, în măsura capacităților, orice guvernare disponibilă să implementeze modernizarea şi reformele structurale conform normelor şi standardelor europene. După ce în iulie 1992 Comisia Europeană propune semnarea acordurilor de parteneriat şi cooperare cu noile state independente, apărute în urma destrămării URSS, iar în iunie 1993 Uniunea Europeană formulează la Copenhaga agenda de reforme pentru statele Europei centrale şi de est, organizațiile neguvernamentale se angajează să promoveze reformele structurale sustenabile, conform criteriilor politic, economic şi juridic. Spre exemplu, Fundația „Viitorul", desfăşoară, pe parcursul anilor 1993-1994, o campanie în mass-media națională pe tematica integrării europene, promovând în cadrul societății moldoveneşti demersul strategic de conectare la proiectul integrationist european.

Demersurile relevante procesului de integrare europeană, au devenit mai consistente în activitatea organizațiilor neguvernamentale odată cu instituționalizarea dialogului politic dintre Republica Moldova şi Uniunea Europeană, prin semnarea Acordului de Parteneriat şi Cooperare (APC), şi au evoluat în timp pe măsura evoluției relațiilor moldo-europene. De altfel, este un raport de reciprocitate în toată această ecuație euro-integrationistă, pentru că etapa consolidării societății civile moldoveneşti se datorează în mare măsură şi angajamentelor europene ale Republicii Moldova. Centrele analitice, asocierile profesionale sau platformele naționale ale ONG-urilor au promovat normele şi valorile europene, în timp ce zeci de organizații neguvernamentale prestau servicii sociale de calitate europeană. Mare parte a proiectelor implementate, multe dintre activitățile desfăşurate şi zeci de studii elaborate în cadrul organizațiilor neguvernamentale au avut ca obiectiv pe termen mediu şi lung consolidarea democrației şi economiei de piață în Republica Moldova după modelul democrațiilor europene.

Dinamizarea relațiilor moldo-europene odată cu semnarea în anul 2005 a Planului de Acțiuni Uniunea Europeană - Republica Moldova (PAUERM), din cadrul

politicii Europene de Vecinătate, a însemnat şi un angajament sporit al societăţii civile în parcursul european al Republicii Moldova. Guvernul este şi el mai interesat în expertiza societăţii civile în implementarea documentelor semnate cu Uniunea Europeană, iar Comisia Europeană stimulează această participare civică. Un reprezentant al societăţii civile participă la lucrările Comisiei Naţionale pentru Integrare Europeană, creată anterior alături de alte instituţii de coordonare a integrării europene. În cadrul unui proiect coordonat de către Institutul de Politici Publice şi Ministerul Afacerilor Externe şi Integrării Europene, circa 30 de experţi naţionali elaborează şi fac publică, în aprilie 2005, Strategia Europeană a Republicii Moldova, practic prima analiză sectorială exhaustivă a integrării europene care formulează priorităţi pe termen scurt şi mediu pentru fiecare domeniu[19].

Societatea civilă participă la o serie de alte expertizări tematice. Este şi cazul analizelor şi propunerilor furnizate de către IDIS „Viitorul" şi alte organizaţii neguvernamentale, departamentului specializat de monitorizarea implementării PAUERM din cadrul MAEIE, în primăvara anului 2006, care au contribuit la elaborarea Raportului anual prezentat Uniunii Europene de către Guvernul Republicii Moldova. De asemenea, ADEPT şi Centrul Analitic Expert-Grup realizează un util program de monitorizare a implementării Planului de Acţiuni UE-RM şi ulterior a angajamentelor legate de asocierea politică, integrarea economică şi liberalizarea regimului de vize, inclusiv prin Rapoartele – Euromonitor, în timp ce Asociaţia pentru Politică Externă (APE) organizează dezbateri europene cu participarea societăţii civile, autorităţilor publice şi oficialilor europeni implicaţi în negocierile de integrare europeană.

Lansarea Parteneriatului Estic în anul 2009 şi demararea negocierilor moldo-europene pe cele trei mari platforme – asocierea politică, integrarea economică şi conectarea la piaţa energetică paneuropeană, liberalizarea regimului de vize – a însemnat o nouă realitate (geo)politică regională şi naţională în care rolul societăţii civile din Republica Moldova este la fel de important. Într-un cadru mai larg de participare la reformele realizate de către Guvernul Republicii Moldova, inclusiv în cadrul CNP, organizaţiile neguvernamentale au stimulat dezbaterile publice privind beneficiile integrării europene în raport cu integrarea euro-asiatică, după care au abordat tematici sectoriale în proiecte, conferinţe şi studii. Proiectul "Convenţia Naţională pentru Integrarea Europeană", implementat de Institutul pentru Dezvoltare şi Iniţiative Sociale „Viitorul", Asociaţia pentru Politică Externă şi Centrul Analitic Independent „Expert-Grup", reprezintă un bun exemplu de conjugare a eforturilor[20].

Dincolo de acest angajament naţional, organizaţiile neguvernamentale din Republica Moldova au devenit active şi în cadrul unor reţele sau platforme regionale şi au dezvoltat proiecte împreună cu colegii din toată Europa. Forumul Societăţii Civile (FSC) a Parteneriatului Estic, structură lansată în 2009 pentru a asigura o

[19] Institutul de Politici Publice. Strategia Europeană a Republicii Moldova. [On-Line]. **2005.** http://www.ipp.md/libview.php?l=ro&idc=167&id=517.

[20] Convenţia naţională pentru Integrare Europeană. http://conventia.md.

participare mai activă a societății civile în parcursul european al statelor Parteneriatului Estic, este una dintre platformele regionale de discuție în care este prezentă societatea civilă moldovenească. În martie 2010 a fost creată Platforma Națională în cadrul FSC, mecanism care reuneşte OSC doritoare de a contribui la parcursul European al țării, în timp ce al cincilea FSC, se va desfăşura pe 4-5 octombrie la Chişinău, pentru prima data într-o țară din Parteneriatul Estic.

Contextul determinat de parcursul european, face şi mai actuală pentru societatea civilă moldovenească legătura dintre integrarea europeană şi integritatea teritorială, după ce soluționarea conflictului transnistrean a însemnat „marea absență" pentru organizațiile neguvernamentale. Operațiunile militare dau de fiecare dată autoritate sporită statelor, mai exact executivelor, drept pentru care „dosarul transnistrean" a fost gestionat după anul 1992 fie de către Preşedinție, fie de către Guvernul Republicii Moldova, funcție de reprezentarea politică în aceste instituții. Parlamentul Republicii Moldova, cu mandatul direct de la suveran, şi organizațiile neguvernamentale, au fost implicate mai puțin (dacă nu deloc) în cadrul de negocieri privind reglementarea conflictului transnistrean. Dar aceasta nu a scos societatea civilă din „ecuația re-integrării", care are un rol în creştere pe acest segment. Mai mult decât atât, rolul societății civile a crescut de fiecare dată când negocierile politice au ajuns în impas.

Primul deceniu de discuții pe marginea soluționării conflictului transnistrean a însemnat semnarea a zeci de documente între autoritățile de la Chişinău şi administrația de la Tiraspol, dar când negocierile oficiale au fost blocate, inclusiv din cauza nerespectării documentelor semnate, societatea civilă şi agenții economici au menținut dialogul dintre cele două maluri ale Nistrului. După ce pe motiv de blocadă economică Tiraspolul renunță în februarie 2006 la orice cadru de negocieri, implicit în formatul „5+2", organizațiile neguvernamentale dezvoltă proiecte în regiunea transnistreană şi deschid dialogul dintre tinerii de pe ambele maluri ale Nistrului. Datele Chestionarului, arată că marea majoritate a membrilor CNP-ului au realizate două sau mai multe proiecte împreună cu ONG-urile din regiunea transnistreană, toate realizate practic începând cu această perioadă tensionată.

Totodată, organizațiile neguvernamentale au participat în campanii naționale sau cu apeluri către autoritățile centrale ale statului, când au existat amenințări la adresa suveranității şi integrității teritoriale a Republicii Moldova. Astfel, la 24 noiembrie 2003, mai multe partide politice şi organizații ale societății civile din Republica Moldova, ca reacție la „Memorandumul Kozak", din 15 noiembrie 2003, au declarat constituirea Comitetului pentru Apărarea Independenței şi Constituției Republicii Moldova. Comitetul a avut menirea să coordoneze acțiunile forțelor politice parlamentare şi extraparlamentare şi ale societății civile din țară pentru apărarea independenței şi regimului constituțional al Republicii Moldova. Societatea civilă a reacționat critic la deschiderea secțiilor de votare ale Rusiei în regiunea transnistreană fără acordul autorităților constituționale, în decembrie 2007 sau 2012[21].

[21] *A P E L U L societății civile din Republica Moldova în legatură cu eventuala deschidere a secțiilor de votare pentru alegerile în Duma de Stat a Federației Ruse în regiunea de Est a Moldovei*, noiembrie 2007.

Organizațiile neguvernamentale însuşesc treptat o strategie pro-activă în dosarul transnistrean, chiar dacă autoritățile publice nu susțin de fiecare dată activitățile sectorului asociativ. Sunt elaborate studii şi cercetări pe tematica soluționării conflictului transnistrean, sunt realizate zeci de programe, proiecte şi activități, în care organizații ca IPP, PromoLex, CREDO, ADEPT, Expert-Grup, IDIS „Viitorul" sau Asociația pentru Politică Externă, au dat conținut dezbaterilor publice referitoare la problematica transnistreană. În vara anului 2004 un grup de experți ai societății civile din Republica Moldova elaborează Strategia 3D şi un Plan de Acțiuni (Road Map), document care prevede clar acțiunile şi angajamentele tuturor actorilor implicați în procesul de reîntregire a Moldovei[22]. În decembrie 2012, reprezentanții societății civile fac public un *MEMORANDUM privind reglementarea conflictului transnistrean şi principiile fundamentale de organizare a statului Republica Moldova*, pentru a stimula negocierile pe probleme politice şi de securitate în cadrul formatului „5+2" şi a oferi o soluționare etapizată şi durabilă a conflictului transnistrean[23].

Când pe măsura intensificării parcursului european al Republicii Moldova, administrația de la Tiraspol întreprinde unilateral acțiuni destabilizatoare în Zona de Securitate, printre care decizia de a muta sediul Sovietului Suprem la Tighina (Bender) sau „legea privind frontiera de stat a republicii moldoveneşti nistrene", la 9 iulie 2013 peste 30 de organizații neguvernamentale (de pe ambele maluri ale Nistrului) au făcut un *Apel către Înaltul Reprezentant al Uniunii Europene pentru afaceri externe şi politica de securitate, Doamna Catherine Ashton, privind situația din regiunea transnistreană***.** Reprezentanții societății civile nu s-au întâlnit cu Doamna Ashton în cadrul vizitei acesteia la Chişinău, dar au ținut pe această cale să solicite sporirea eforturilor Uniunii Europene în sprijinirea implementării cu succes a prevederilor cadrului de negocieri şi documentelor semnate de către Republica Moldova cu Comisia Europeană şi asistență diplomatică pentru buna pregătire de Summitul Parteneriatului Estic de la Vilnus. De asemenea, reprezentanții societății civile au solicitat Uniunii Europene să determine Rusia să retragă etapizat militarii şi tehnica din cadrul Grupului Operativ al Trupelor Ruse din Transnistria, după cum au cerut instituirea unei Misiuni Internaționale Civile în Zona de Securitate[24].

---

22 Strategia 3D. [On-Line]. 2005. http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/200411031/.

23 *MEMORANDUM privind reglementarea conflictului transnistrean şi principiile fundamentale de organizare a statului Republica Moldova.* [On-Line]. 2012. http://www.viitorul.org/lib.php?l=ro&idc=297&t=/STUDII-IDIS/Conflicte&.

24 Apel al reprezentanților societății civile din Republica Moldova către Înaltul Reprezentant al Uniunii Europene pentru afaceri externe şi politica de securitate, Doamna Catherine Ashton, privind situația din regiunea transnistreană. [On-Line]. 2013. http://www.promolex.md/index.php?module=press&cat=0&item=1262.

Societatea şi cele trei sectoare în Republica Moldova: perspectivele dezvoltării

Societatea moldovenească este în fața unei mari cotituri istorice, care va defini pentru multă vreme dezvoltarea durabilă a Republicii Moldova. Toate instituțiile sociale cuprinse în sectorul public, sectorul privat și sectorul non-profit, sunt obligate de context să-și (re)definească rolul într-o societate în schimbare. Această ultimă secțiune a studiului încearcă să surprindă perspectivele sectorului asociativ într-un context mai larg de dezvoltare a Republicii Moldova. Accentul cade pe instituționalizare și o serie de elemente conexe și pe funcția socială a organizațiilor neguvernamentale moldovenești.

Contextul general de dezvoltare

Comunitatea internațională are de soluționat două mari probleme în următorul deceniu – revenirea economiei mondiale pe creştere sustenabilă şi arhitectura internațională de securitate –, de a căror soluționare va depinde în cea mai mare măsură dezvoltarea durabilă a omenirii. Cel mai sărac stat din Europa, dependent de asistența externă pentru dezvoltare şi cu o parte din teritoriu necontrolabil, Republica Moldova este sensibilă la datoriile suverane ale partenerilor externi de dezvoltare, care pot determina reducerea AOD, după cum sensibilă este la angajamentele internaționale de securitate, din moment ce de conținutul acestor angajamente depinde în mare măsură retragerea militarilor străini de pe teritoriul țării. Nu există dezvoltare fără stabilitate politică sau fără creştere economică globală, drept pentru care dezvoltarea Republicii Moldova, implicit a sectorului asociativ, va fi determinată de către aceste variabile externe.

Republica Moldova a semnat Declarația Conferinței Națiunilor Unite pentru Mediu şi Dezvoltare de la Rio de Janeiro (iunie 1992), exprimându-şi voința de a se integra în procesul

Sectorul non-profit nu se poate dezvolta în afara celorlalte două sectoare şi a societății în ansamblu. Este nevoie de un efort conjugat al autorităților publice, mediului de afaceri şi organizațiilor societății civile pentru a asigura dezvoltarea durabilă în Republica Moldova.

Valeriu PROHNIȚCHI,
Consilier al Prim-ministrului
Republicii Moldova

global de tranziție la modelul de dezvoltare durabilă. Ulterior, Republica Moldova s-a angajat să atingă Obiectivele de Dezvoltare ale Mileniului (ODM) până în anul 2015, printr-o serie de programe şi acțiuni, precum şi prin intensificarea cooperării cu partenerii externi de dezvoltare. Strategia ”Moldova 2020” nu încearcă să cuprindă un spectru larg de sectoare relevante în contextul dezvoltării durabile, după cum cerea societatea civilă, aceasta reprezintă un concept de dezvoltare economică care să permită reformele structurale asumate şi investițiile conexe. Mai exact, ”Moldova 2020” se doreşte a fi un document care să programeze schimbarea paradigmei de dezvoltare a țării, prin înlăturarea acelor bariere care împiedică activitatea investițională şi valorificarea optimă a resurselor, inclusiv a potențialului uman. Alte zeci de strategii şi documente sectoriale vin să completeze cele şapte priorități ale”Moldova 2020”, acoperind practic toate sectoarele relevante pentru dezvoltarea durabilă.

Tabelul 5. *Indicele Dezvoltării Umane şi componentele sale, 2012.*

	Indicele Dezvoltării Umane (IDU) Valoarea	Speranța de viață la naștere (ani)	Perioada medie de școlarizare (ani)	Venitul național brut (VNB) pe cap de locuitor (USD)
Republica Moldova	**0,660**	**69,6**	**9,7**	**3,319**
Europa și Asia Centrală	0,771	71,5	10,4	12,243
Media Globală	0,694	70,1	7,5	10,184

Sursa: Adaptat după: United Nations Development Programme. *Human Development Report 2013. The Rise of the South Human progress in a Diverse World*.

Dar ce nu se discută serios în Republica Moldova este finanțarea dezvoltării. Discuția este relevantă pentru faptul că dezvoltarea poate fi sustenabilă doar în cadrul unor linii de finanțare pe termen lung, dar şi pentru faptul că în Republica Moldova toate trei sectoare – public, privat şi non-profit – nu găsesc suficientă finanțare în interiorul țării. Datoria publică nu este mare în Republica Moldova, în jur de un sfert din PIB, comparativ cu media Zonei Euro, spre exemplu, care este de peste 92% din PIB[1]. Dacă cumulăm datoria sectorului guvernamental cu datoria Băncii Naționale, trecută în Figura 10 în categorie separată a autorităților monetare, datoria publică este de aproximativ 1,7 miliarde USD. Dar nu aceasta îngrijorează cel mai mult, ci faptul că toate sectoarele se împrumută din exterior, iar datoria externă a Republicii Moldova este comparabilă cu valorile PIB-ului, ajungând la peste 6 miliarde USD. Sectorul privat s-a împrumutat mult

[1] Eurostat newsrelease, 22 July 2013. [On-Line]. 2013. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/2-22072013-AP/EN/2-22072013-AP-EN.PDF

Figura 10. *Datoria externă a Republicii Moldova, milioane USD (stoc la data de 31.03.2013)*

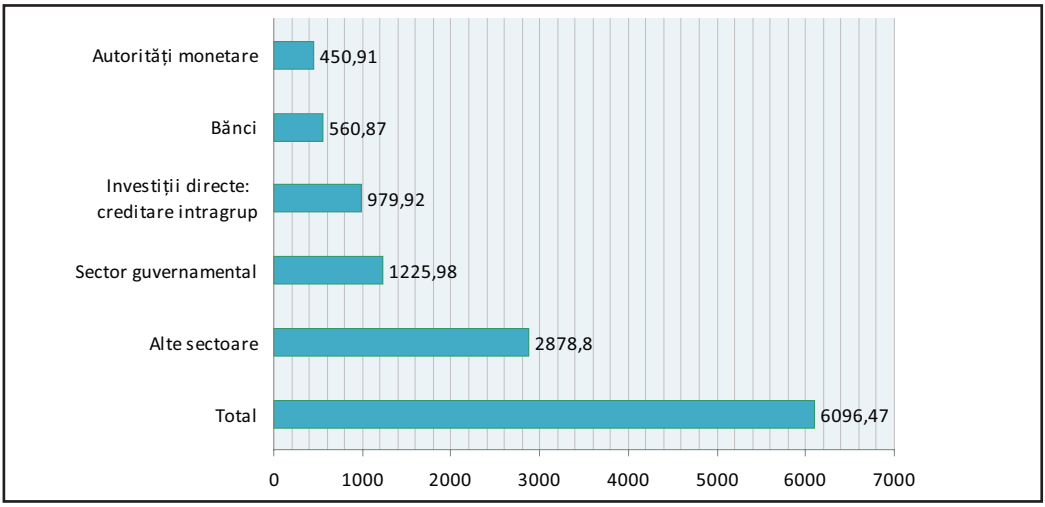

Sursa: Calculat conform datelor Băncii Naționale a Moldovei.

pe piețele externe, dintre care aproximativ 2 miliarde USD sunt datorii pe termen scurt. Sectorul non-profit activează finanțat în proporție de 90% de către donatorii externi, în timp ce gospodăriile casnice, de altfel ca şi întreaga economie, sunt dependente de remitențele cetățenilor care muncesc în afara țării.

Tabelul 6. *Granturile externe în cadrul global de venituri ale bugetului public național pe anii 2013-2015, Milioane MDL*

	2013		2014		2015	
	Valoarea	% în PIB	Valoarea	% în PIB	Valoarea	% în PIB
Total Granturi externe	**2618,9**	**2,6**	**1821,4**	**1,6**	**1370,0**	**1,1**
Pentru susținerea bugetului	1 077,0	1,1	914,4	0,8	940,6	0,8
Pentru proiecte finanțate din surse externe	1 518,6	1,5	896,4	0,8	419,3	0,3
Pentru instituțiile publice	23,3	-	10,6	-	10,1	-

Sursa: Calculat conform datelor Cadrului Bugetar pe Termen Mediu 2013–2015.

Nu ştim exact cum va reuşi Guvernul să realizeze angajamentele privind ODM, prevederile SND „Moldova 2020” sau strategiilor sectoriale de dezvoltare, dar Cadrul Bugetar pe Termen Mediu (CBTM), elaborat de către Ministerul Finanțelor al Republicii Moldova, estimează o reducere constantă a granturilor externe în cadrul global de venituri ale bugetului public național pe anii 2013-2015.

Granturile externe se reduc pe toate categoriile, în mod special pentru proiecte finanțate din surse externe, doar pentru susținerea directă a bugetului reducerile sunt mai puțin semnificative. Dar în schimb acelaşi CBTM estimează că granturile externe pentru susținerea bugetului sunt comparabile ca valoare cu cele aproximativ 700 milioane de lei pe care statul anual le va plăti pentru serviciul datoriei publice, interne şi externe[2].

Regândirea finanțării este obligatorie pentru toate sectoarele în Republica Moldova, iar sursele interne pot treptat asigura necesarul de finanțare a unei dezvoltări durabile doar într-un context mai larg de modernizare şi reforme structurale condiționate de integrarea europeană. Uniunea Europeană şi reformele conexe integrării europene sunt responsabile în mare măsură de dezvoltarea Europei Centrale şi de Est. Legislația şi instituțiile europene, politicile comunitare şi instrumentele financiare, tehnologia şi capitalul european, au permis un salt calitativ în dezvoltarea statelor post-comuniste aderate recent la Uniunea Europeană.

Astfel, nu neapărat pentru asistența financiară nerambursabilă Uniunea Europeană nu are alternativă pentru Republica Moldova, deşi Instrumentele Structurale nu sunt de neglijat, dar pentru perspectiva creşterii economice în cadrul celei mai mari piețe din lume. Pentru tehnologia şi capitalul productiv fără de care nu este posibilă dezvoltarea în secolul XXI, dar şi pentru cadrul legal şi mecanismele instituționale care pot asigura justiție pentru toți cetățenii, pot asigura eradicarea corupției, concurența egală sau buna administrare fiscală. De altfel, pentru societatea civilă moldovenească integrarea europeană înseamnă şi o opțiune firească de supraviețuire a sectorului, pentru că societatea civilă autentică greu supraviețuieşte în cadrul unor regimuri care submină repetat dreptul la exprimare sau dreptul la întruniri.

Figura 11. *Dinamica raitingului societății civile pe regiuni (Media)*

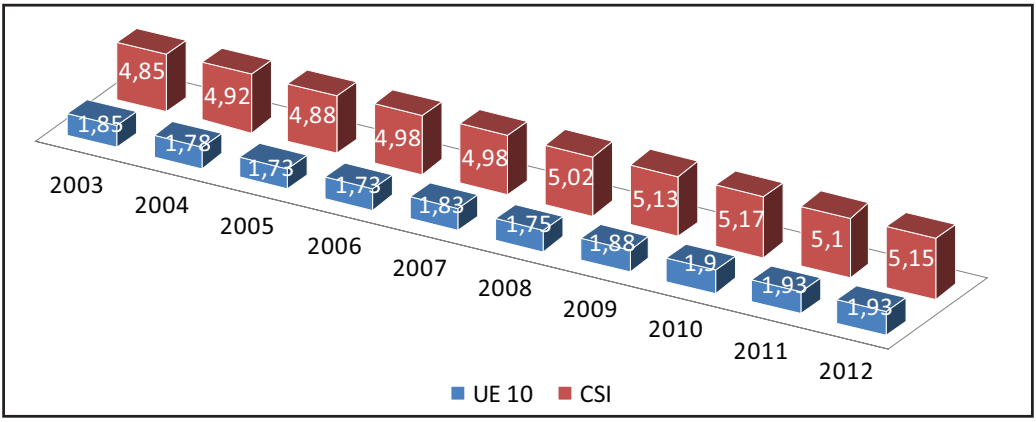

Sursa: Adaptat după Nations in Transit 2012.

[2] Ministerul Finanțelor al Republicii Moldova. Cadrului Bugetar pe Termen Mediu 2013-2015. [On-Line]. 2013. http://www.mf.gov.md/common/middlecost/cctm2013/Anexe/Anexa_2_1_BPN.pdf

Figura arată diferența de dezvoltare a societății civile din statele CSI şi cele zece state din Europa Centrală şi de Est, aderate în 2004 şi 2007 la Uniunea Europeană. În cadrul Uniunii Europene sunt altele problemele societății civile, inclusiv finanțarea prin Instrumentele Structurale diferă de modelul de finanțare pentru care Republica Moldova este astăzi eligibilă, dar integrarea europeană este un model de dezvoltare care prevede apriori o societate civilă puternică. Este singurul context extern în care se poate dezvolta societatea civilă din Republica Moldova, după cum este singura perspectivă de stimulare a dezvoltării durabile a întregii societăți.

Instituționalizarea organizațiilor neguvernamentale

Instituționalizarea organizațiilor sociale este un proces şi deopotrivă o condiție (o stare). Este un proces prin intermediul căruia instituțiile sociale se consolidează şi se perpetuează în timp şi este o condiție definită prin gradul de prezență a instituției sociale în conştiința colectivă. Instituționalizarea a devenit un obiect de studiu distinct în ştiința contemporană, cu cele mai frecvente referințe la instituționalizarea sistemelor sau a partidelor politice, dovadă şi multitudinea de caracteristici date acestui fenomen în literatura de specialitate. Dar pentru organizațiile neguvernamentale din Republica Moldova, instituționalizarea trebuie să aibă în vedre următoarele elemente determinante: *autonomia*, *transparența*, *competitivitatea* şi *socializarea*.

Autonomia este prima condiție pentru instituționalizarea organizațiilor neguvernamentale din Republica Moldova, condiție ce cuprinde un spectru de proprietăți, începând cu cadrul legal de activitate şi până la întregul raport politico-juridic din societate. Autonomia financiară este poate cea mai importantă latură a acestui element, drept pentru care de la finanțarea sectorului asociativ desprindem şi celelalte generalizări. Practic toate persoanele intervievate în cadrul studiului, subliniază că donatorii externi se vor retrage treptat pe măsura ce Republica Moldova va avansa în parcursul european. Desigur, organizațiile neguvernamentale din Uniunea Europeană sunt eligibile pentru finanțare din Instrumentele Structurale, cum este cazul Fondului Social European, sau alte fonduri financiare

Figura 12. *Elementele instituționalizării organizațiilor neguvernamentale*

europene. Dar este alt gen de finanțare, cu licitații mult mai riguroase, pentru care ONG-urile din Republica Moldova trebuie să fie pregătite. Totodată, aceasta este la fel o sursă externă de finanțare, pe când o finanțare sustenabilă trebuie să vizeze preponderent sursele interne.

Tabelul 7. Venituri fiscale din impozitul pe venit şi cota de 2%, milioane MDL

Acumulări	2013		2014		2015	
	Valoare	2%	Valoare	2%	Valoare	2%
Persoane juridice	1 995,3	-	2 203,1	44,062	2 437,8	48,756
Persoane fizice	2 187,7	-	2 357,9	-	2 617,2	52,344
Total	***4183,0***	***-***	***4561,0***	***44,062***	***5055,0***	***101,1***

Sursa: Calculat conform datelor Cadrului Bugetar pe Termen Mediu 2013–2015.

Acumularea surselor interne de finanțare ar reprezenta dovada maturității unei societăți competitive şi presupune alte raporturi cu celelalte două sectoare, sectorul public şi sectorul privat, precum presupune şi raporturi diferite intra-sectoriale. Cadrul legal adoptat în ultima perioadă în Republica Moldova, inclusiv Legea 2%, vine să susțină aceste noi raporturi sociale. Calculele efectuate conform estimărilor CBTM privind veniturile fiscale, arată că Legea 2% ar permite direcționarea a 44 milioane Lei în anul 2014 şi aproximativ 100 milioane Lei în anul 2015 către sectorul non-profit. Dar aceasta cu condiția ca toți contribuabilii moldoveni să direcționeze 2% din impozitul pe venit către o entitate nonprofit. Exercițiu puțin probabil în Republica Moldova, mai ales pe termen scurt şi mediu, dar chiar şi creşterea progresivă a donațiilor cetățenilor nu va fi suficientă pentru asigurarea sustenabilității financiare a sectorului non-profit dacă nu va fi însoțită de alte mecanisme şi practici regulatorii.

Condiția obligatorie pentru implementarea cu succes a acestei practici, după cum şi pentru dezvoltarea de ansamblu a Republicii Moldova, este buna administrare fiscală. Este vorba întâi de toate, de a scoate din ilegalitate mare parte a activității economice, care să crească veniturile fiscale din impozitarea venitului persoanelor juridice şi persoanelor fizice. Pentru că 4-5 miliarde de lei, acumulări fiscale anuale din impozitul pe venit, este mult prea puțin pentru economia Republicii Moldova şi departe de realitățile economice. De cealaltă parte, buna administrare fiscală este obligatorie pentru a nu transforma Legea 2% într-un mecanism de evaziune fiscală pentru sectorul privat.

Sectorul asociativ va avea posibilitatea să participe la licitațiile de prestare a serviciilor sociale finanțate din bugetul public, iar experiența organizațiilor neguvernamentale din domeniul prestării serviciilor sociale le recomandă pentru a obține contracte cu statul. Dar capacitățile organizațiilor neguvernamentale

recomandă şi alte genuri de servicii care pot să fie prestate statului. Centrele analitice, spre exemplu, pot să asiste la elaborarea şi implementarea unor politici sectoriale în Republica Moldova, la fel cum o fac experții străini care consultă Guvernul sau alte instituții publice. Dacă donatorii externi au ştiința să contracteze experți externi pentru a consilia autoritățile publice moldoveneşti, poate şi Guvernul să contracteze din banii publici experții autohtoni în implementarea reformelor.

De asemenea, centrele analitice competitive ar putea participa, împreună cu Academia de Ştiințe şi Instituțiile de Învățământ Superior din Republica Moldova, la programele de cercetare şi inovare finanțate din bugetul de stat sau de către Uniunea Europeană. Cadrul Bugetar pe Termen Mediu estimat la Ministerul Finanțelor pentru perioada 2013-2015 prevede un cadru global de cheltuieli în creştere pentru ştiință şi inovare, de la 386 milioane MDL în 2013, până la 457 milioane pentru anul 2015[3]. Academia de Ştiințe ar trebui să susțină ca o parte din această finanțare să constituie un Fond de Cercetare cu licitații deschise la care să fie eligibile universitățile şi centrele analitice, pentru a stimula concurența şi a deschide perspectiva unor discuții intelectuale serioase privind dezvoltarea țării. Pentru a institui parteneriate naționale competitive, între Academia de Ştiințe, universități şi centre analitice, pentru a accesa fonduri ale Programului „Orizont", care vor fi în valoare de 80 de miliarde de euro până în anul 2020[4].

Sectorul privat trebuie să devină o altă sursă importantă de finanțare a sectorului non-profit, în beneficiul ambelor sectoare şi a întregii societăți. Perspectivele de cooperare presupun de asemenea o gamă largă de posibilități de cooperare, de la inițierea unor proiecte în comun până la contractarea anumitor servicii. Sunt necesare intervenții pe direcția cadrului normativ şi mecanismelor de realizare a filantropiei şi sponsorizării, din moment ce aceste instrumente nu funcționează în Republica Moldova pe exemplul societăților occidentale. Suntem îndreptățiți să aşteptăm ca pe măsura consolidării sectorului privat, acesta să treacă la o abordare globală contemporană a responsabilității sociale corporative, la instituirea de Fundații şi la contractarea organizațiilor neguvernamentale prestatoare de servicii sociale. Centrele analitice pot să aibă mai multe parteneriate cu agenții economici în elaborarea de planuri de afaceri sau studii de fezabilitate. În statele recent aderate la Uniunea Europeană, spre exemplu, multe organizații neguvernamentale s-au specializat pe consultanță, în elaborarea proiectelor şi cererilor de finanțare din Instrumentele Structurale la care agenții economici sunt eligibili.

Nu mai puțin importante pentru organizațiile neguvernamentale sunt relațiile din interiorul sectorului. Aparent paradoxal, dar autonomia organizațiilor neguvernamentale poate fi determinată de către consolidarea sectorului non-profit, implicit prin adoptarea unei legi a organizațiilor necomerciale. Consolidarea

[3] CBTM 2013-2015. Anexa 2. Cadrul global de resurse şi cheltuieli ale bugetului public național pe anii 2009-2015. [On-Line]. 2013. http://www.mf.gov.md/common/middlecost/cctm2013/Anexe/Anexa_2_1_BPN.pdf

[4] The EU Framework Programme for Research and Innovation. [On-Line]. 2013.http://ec.europa.eu/research/horizon2020/index_en.cfm?pg=h202

sectorului non-profit presupune proiecte realizate împreună cu partidele politice, patronatele, sindicatele şi, de ce nu, cu Biserica, după cum şi mecanisme de interacțiune cu diferite grupuri sociale. Spre exemplu, o sursă de finanțare pentru organizațiile locale prestatoare de servicii sociale ar putea fi donațiile de la cetățenii moldoveni care lucrează în afara țării şi au acasă rămaşi copii, părinți şi rude, de care au grijă. Pot fi instituite mecanisme eficiente de susținere a unor organizații neguvernamentale care ar antrena în activități extracuriculare copiii rămaşi fără grija părinților sau pot fi instituite mici centre locale de asistență pentru bătrânii ai căror copii sunt la muncă în afara țării.

Transparența devine obligatorie pentru orice instituție socială într-o societate deschisă, după cum obligatorie este şi pentru organizațiile neguvernamentale moldoveneşti. Transparența ONG-urilor devine şi mai importantă odată ce acestea vor fi parțial finanțate din bani publici, deoarece de aici încolo orice cetățean sau autoritate publică vor fi în drept să cunoască în mici detalii cum s-au cheltuit fondurile. Este necesar, în acest context, ca metodologia Biroului Național de Statistică să cuprindă şi sectorul asociativ. Adevărat că acest demers trebuie să cuprindă şi transparentizarea concomitentă a sectorului public şi sectorului privat. Conținutul negocierilor externe care se poartă în numele Republicii Moldova sau achizițiile publice, acționariatul băncilor comerciale sau salarizarea în sectorul construcțiilor, activitățile sindicatelor sau managementul financiar în Biserică, toate sunt parte a demersului de creare a unei societăți deschise şi competitive.

Competitivitatea presupune un grad înalt de profesionalizare şi specializare a organizațiilor neguvernamentale. La nivel de programare strategică, competitivitatea este relevantă sub două aspecte. Orice strategie națională sau locală trebuie să fie elaborată şi implementată cu concursul sectorului asociativ, în timp ce asociațiile obşteşti să concureze în a reprezenta cel mai eficient interesele diferitor grupuri sociale. De cealaltă parte, mandatul beneficiarilor, conferit odată cu contribuția financiară, sinergia cu prioritățile naționale de dezvoltare, proiectele comune cu agenții economici şi dialogul permanent cu donatorii externi, vor determina ONG-urile să elaboreze propriile „programe de activitate”. Competitivitatea acestor strategii instituționale şi activități vor fi dificil de subestimat, când organizațiile neguvernamentale vor concura nu doar între ele dar şi cu statul pentru cele 2% ale contribuabililor. Doar serviciile şi expertiza de calitate prestate de către ONG-uri poate avea viitor în Republica Moldova şi pot garanta supraviețuirea sectorului.

Socializarea este ultimul dar cu siguranță nu cel din urmă element al instituționalizării organizațiilor neguvernamentale. Socializarea înseamnă în condițiile Republicii Moldova un „nou contract social”. Este un demers pe termen lung, care presupune asumarea ireversibilă de către întreaga societate a noii paradigme de dezvoltare, ce are la bază trei sectoare. Înseamnă o interacțiune permanentă a organizațiilor neguvernamentale cu societatea, fie pe partea de control social a activității ONG-urilor, fie în demersurile de sporire a imaginii acestor instituții în societate. Toate presupun în fond solidarizarea societății cu activitățile organizațiilor

neguvernamentale, implicit cultivarea unei culturi participative şi dezvoltarea voluntariatului. ONG-urile trebuie să asiste instituțiile tradiționale de socializare – familia, şcoala şi locul de muncă – să cultive acest angajament civic. Este etapa la care asociațiile obşteşti vor avea tot mai multe proiecte care pe lângă condamnarea violenței în familie să promoveze participarea copiilor la luarea deciziilor în familie, la şcoală sau, ajunşi maturi, în cadrul companiilor angajatoare.

Funcția socială – o agendă a viitorului

Singurul sector dependent aproape exclusiv de finanțările donatorilor externi, sectorul asociativ a înțeles cel mai bine practicile de organizare a muncii specifice democrațiilor contemporane şi a devenit unul competitiv. Competiția internă pentru finanțare sau competiția alături de organizațiile similare din toată lumea în tranziție pentru proiecte internaționale, au făcut ca organizațiile neguvernamentale moldoveneşti să treacă o şcoală bună a concurenței în economia de piață. Transparența sau rigorile financiare cerute de către donatorii externi au responsabilizat mult organizațiile neguvernamentale.

În sectorul public contează la fel capacitățile manageriale, dovadă că mărimea AOD este dependentă de calitatea guvernării, dar Guvernul are monopolul colectării de taxe şi primeşte în mare măsură banii de la donatorii externi doar pentru că este al Republicii Moldova, stat inclus într-un program global de asistență şi vecin Uniunii Europene. De multe ori acesta a fost şi avantajul organizațiilor neguvernamentale moldoveneşti, doar că ONG-urile se numără în mii, în timp ce Guvernul este unul singur. Concurența în sectorul privat este incipientă în Republica Moldova, inclusiv din cauza cadrului legal şi practicilor inechitabile ale statului. Privatizarea din primul deceniu al tranziției sau pachetul de „reforme liberale” din anul 2007, care au legalizat parte din acea privatizare şi au stimulat ne-achitarea taxelor către stat, toate au fost în detrimentul concurenței libere. Monopolurile existente încă pe diferite segmente din piață, salariile în plic sau prea multa apropiere de sectorul public, sunt la fel de nocive pentru sectorul privat din Republica Moldova.

Consider că în două decenii s-a articulat o societate civilă puternică în Republica Moldova, mai ales dacă comparăm cu situația din statele spațiului post-sovietic, dar şi comparativ cu unele state recent aderate la Uniunea Europeană. Există desigur suficiente probleme în cadrul sectorului asociativ moldovenesc, cum sunt sustenabilitatea financiară, deficitul de cadre competente şi active sau politizarea activității unor organizații neguvernamentale. Dar în linii mari avem o societate civilă robustă care poate să contribuie la dezvoltarea durabilă a Republicii Moldova.

Sergiu OSTAF,
Director CREDO, Preşedintele
Consiliului Național pentru Participare

De cele mai multe ori organizaţiile neguvernamentale au expertiză analitică foarte bună, dar nu au dezvoltate mecanismele necesare pentru a promova recomandările de politici sau acestea rămân a fi modelări teoretice. Circulaţia personalului în cadrul celor trei sectoare, prin care experţii din sectorul neguvernamental să cunoască din interior mecanismul de luare a deciziilor în instituţiile statului sau realităţile mediului de afaceri, ar spori capacităţile de advocacy al asociaţiilor obşteşti. Sper ca angajările din sectorul asociativ spre sectorul public din ultima perioadă să contribuie la implementarea modelelor de dezvoltare elaborate în cadrul organizaţiilor neguvernamentale.

Sorin MEREACRE,
Preşedinte Fundaţia Est-Europeană

Secolul XXI este unul al deschiderii şi globalizării în care vor cunoaşte dezvoltarea doar societăţile competitive, în timp ce izolarea de restul lumii trimite la sub-dezvoltare. Dar aceasta presupune şi o pregătire adecvată pentru societate şi instituţiile sale, drept pentru care sectorul non-profit are predestinaţia de a face mai competitive celelalte două sectoare şi întreaga societate, mai ales după ce asociaţiile obşteşti vor fi finanţate tot mai mult din surse interne. Organizaţiile neguvernamentale au să susţină sectorul public şi sectorul privat în a deveni surse de stabilitate politică şi creştere economică, după cum au să asiste ca creşterea economică să fie însoţită de dezvoltarea durabilă şi incluziunea socială. Este mai curând o perspectivă aristotelică decât platoniană, când organizaţiile neguvernamentale vor trebui să vină cu soluţii tematice concrete decât cu modelări abstracte de dezvoltare. Pentru aceasta este nevoie şi de a eficientiza mecanismele de participare la actul guvernării.

Sustenabilitatea şi eficienţa sunt cele care vor defini în continuare viitorul organizaţiilor neguvernamentale în Republica Moldova. Societatea civilă trebuie să participe la elaborarea cadrului general de dezvoltare al ţării, în timp ce toate demersurile să aibă în vedere ODM şi parcursul european al Republicii Moldova. Centrele analitice şi diferitele Platforme de asociere, cum este cazul Consiliului Naţional al ONG-urilor, Consiliului Naţional pentru Participare sau Platformei Naţionale a Parteneriatului Estic, trebuie să participe împreună cu Academia de Ştiinţe şi Instituţiile de Învăţământ Superior din Republica Moldova la identificarea „foii de parcurs” pentru societatea moldovenească.

Aceasta presupune şi participarea la programele de cercetare şi inovare finanţate din bugetul de stat sau din programe internaţionale de cercetare. Pentru a stimula concurenţa şi a deschide perspectiva unor discuţii intelectuale care să fie traduse în strategii generale de dezvoltare a ţării şi politici sectoriale sustenabile. Dar mai presupune şi parteneriate competitive între „think tank”-uri, universităţi şi Academia de Ştiinţe pentru participarea la proiecte de cercetare în cadrul

Programului „Orizont 2020” şi contribuția la dezvoltarea unui „spațiu comun de cunoaştere şi inovare” în Uniunea Europeană, conform prevederilor Strategiei Internaționale a Uniunii Europene pentru Cercetare şi Inovare[5].

Responsabilitatea societății civile în contextul integrării europene a Republica Moldova este şi mai mare în perioada care urmează. Sunt necesare în continuare demersurile pentru promovarea integrării europene şi cultivarea valorilor europene în societatea moldovenească, pentru că în lipsa suportului social se fac şi mai dificile reformele conexe parcursului european. Organizațiile neguvernamentale au să ofere expertiza relevantă pentru autoritățile publice, mediul de afaceri şi toată societatea, pentru ca instituțiile publice, economia şi societatea moldovenească să devină eficiente şi competitive în cadrul unui proiect integrationist continental. Perspectiva europeană nu garantează automat schimbarea calitativă, iar Republica Moldova trebuie să-şi definească clar un „proiect moldovenesc” într-o Europă unită şi prosperă, un proiect care să definească ce vom produce şi ce vom consuma sau cum vom sintetiza tradiția cu (post)modernitatea europeană. Nu sunt posibile asemenea angajamente de destin fără implicarea societății civile.

De asemenea, integrarea europeană trebuie să devină şi un cadru sustenabil de soluționare a conflictului transnistrean şi asigurarea integrității teritoriale a Republicii Moldova, iar societatea civilă poate să aducă valoare adăugată procesului. Este nevoie înainte de toate de a sincroniza instituționalizarea societății civile de pe ambele maluri ale Nistrului, pentru ca organizațiile neguvernamentale din regiunea transnistreană să fie conectate la ritmurile de dezvoltare a instituțiilor similare din

Este nevoie de un program de durată pentru dezvoltarea treptată a societății civile din regiunea transnistreană, pentru ca organizațiile de pe malul stâng al Nistrului să recupereze decalajul față de restul țării. Contactele episodice de scurtă durată cu reprezentanții societății civile din regiunea transnistreană nu pot să asigure dezvoltarea sectorului asociativ de acolo. O coordonare între donatori și organizațiile neguvernamentale din Republica Moldova orientată spre susținerea complexă a unui asemenea demers este obligatorie. Sunt necesare proiecte și activități care să instituționalizeze relațiile societății civile prin centrele de asistență și platformele comune de cooperare, după care să fie posibile parteneriate sectoriale cu implicarea organizațiilor neguvernamentale de pe ambele maluri ale Nistrului.

Serghei NEICOVCEN,
Director Executiv Centrul CONTACT

[5] COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS. Enhancing and focusing EU international cooperation in research and innovation: A strategic approach. Brussels, 14.9.2012.COM (2012) 497 final. [On-Line]. 2013. http://ec.europa.eu/research/iscp/pdf/com_2012_497_communication_from_commission_to_inst_en.pdf#view=fit&pagemode=none.

toată țara. Pentru a consolida parteneriate pe segmentul societății civile este nevoie de parteneri pe ambele maluri ale Nistrului.

După care, articularea unor platforme sectoriale serioase de discuții ale societății civile de pe ambele maluri ale Nistrului, ar putea aduce multă valoare adăugată procesului de soluționare a conflictului transnistrean şi ar stimula dezvoltarea Republicii Moldova. Proiecte cu discuții şi cercetări pe teme ca transportul de pasageri sau serviciile medicale de pe ambele maluri ale Nistrului, care să implice tinerii intelectuali, sau diferite campanii comune – protecția drepturilor omului, lupta împotriva cancerului sau protecția habitatului natural al râului Nistru – toate vor aduce pe agenda publică trăirile şi necesitățile oamenilor de rând, pe care organizațiile sectorului asociativ îi reprezintă. Organizațiile neguvernamentale au rolul de a monitoriza cadrul de negocieri oficiale, de a stimula dezbaterile pe teme actuale pentru cetățenii de pe ambele maluri ale Nistrului şi de a le aduce la cunoştința autorităților.

Societatea civilă are să susțină consolidarea democrației în Republica Moldova. Mare parte a tranzitologilor occidentali sunt de părerea că consolidarea democrației este cea mai dificilă fază a tranziției, în timp ce Samuel Huntington recunoaşte că „valurile democratice" cunosc de fiecare dată şi perioade de reflux[6]. Linz şi Stepan, doi dintre cei mai indicați autori tematici, susțin că: „*O societate civilă robustă, cu capacitatea de a genera alternative politice şi de a monitoriza guvernământul şi statul poate ajuta la inițierea tranziției, poate ajuta la rezistența în fața tendințelor de întoarcere la trecut, poate împinge tranziția către final şi poate ajuta la consolidarea şi adâncirea democrației*"[7]. Spațiul post-sovietic este o condiție tranzitorie, după care o parte dintre statele CSI se vor îndrepta spre modele autoritare asiatice, altele vor reuşi consolidarea democratică pe modelul occidental. Consolidarea democrației în Republica Moldova va fi mult mai probabilă în cadrul unui proiect integrationist european, iar organizațiile neguvernamentale au un rol important în acest demers.

Organizațiile neguvernamentale din domeniul drepturilor omului şi prestatoare de servicii sociale vor fi de asemenea unul dintre garanții şi susținătorii drepturilor şi libertăților fundamentale ale omului, a incluziunii sociale şi dezvoltării durabile. Sectorul asociativ va trebui să contribuie în continuare la ajustarea legislației naționale la standardele europene în domeniul drepturilor omului, la asigurarea accesului la justiție pentru toți cetățenii Republicii Moldova şi la promovarea culturii juridice în societate. Organizațiile neguvernamentale din domeniul social vor fi la fel de reprezentative în Republica Moldova şi vor trebui să extindă geografic şi funcțional serviciile prestate după standarde europene. De asemenea, este nevoie de consolidarea capacităților organizațiilor neguvernamentale de mediu, sector prioritar în Uniunea Europeană şi cu mare potențial

[6] Huntington S. *The Third Wave: Democratization in the Late 20th Century.* Norman and London: University of Oklahoma Press, 1991.

[7] Juan J. Linz, Alfred Stepan. *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*.Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1996, p. 218.

de dezvoltare, este nevoie de sporirea nivelului de informare şi conştientizare a societății despre problemele de mediu ale Republicii Moldova şi mai important, este nevoie de a găsi soluții în gestionarea calității mediului.

În cele din urmă, creşte responsabilitatea organizațiilor neguvernamentale locale, din domeniul drepturilor omului şi incluziunii sociale, dezvoltării comunitare sau de protecție a mediului înconjurător. Dezvoltarea rurală şi consolidarea autonomiilor locale după modelul european nu sunt posibile fără implicarea societății civile. Tot aici, asociațiile părinteşti create în şcolile din toate localitățile Republicii Moldova trebuie să devină actori esențiali în managementul calității din instituțiile de învățământ preuniversitar şi în implementarea reformelor din educație.

Concluzii

Societatea civilă este definită prin indivizi şi organizații independente de guvern sau prin totalitatea instituțiilor non-guvernamentale care exprimă interesele şi voința cetățenilor. Organizațiile neguvernamentale sunt parte a unui model de organizare socială a civilizației umane în secolul XXI, articulată pe trei piloni – sectorul public, sectorul privat, sectorul non-profit – , după cum sunt rezultatul condiției intelectuale contemporane. Ceea ce s-a numit „revoluție asociativă globală", a însemnat schimbarea modelului de dezvoltare în democrațiile consolidate occidentale, după care acest model se extinde treptat în toate regiunile planetei şi determină în mare măsură viitorul întregii omeniri.

Dezvoltarea societății civile în Republica Moldova are multe în comun cu experiența statelor vecine, fiind în mare măsură susținută de către donatorii externi şi într-un cadru larg de difuziune culturală dinspre lumea euroatlantică. Dar există şi particularități naționale în evoluția de ansamblu a societății moldoveneşti şi a organizațiilor neguvernamentale în mod particular. Dorința de libertate a fost tradusă în independența statului Republica Moldova, după ce mişcarea socială de la sfârşitul anilor 1980 ai secolului trecut a recuperat o datorie mai veche, de a trăi sentimentul istoric de creare a statului națiune.

Dar crearea statului Republica Moldova nu a fost însoțită de crearea unei societăți moldoveneşti unite în fața unui destin comun. Separatismul transnistrean şi militarii străini din estul țării au pre-determinat pentru multă vreme viitorul Republicii Moldova, ancorând-o într-un spațiu post-sovietic deosebit de restul Europei şi caracterizat preponderent prin regimuri autoritare, corupție şi sărăcie. Dar mai mult decât orice, aceste realități geopolitice au developat şi alimentat o serie de clivaje sociale, nocive pentru orice societate. Se produce marea ruptură, ce va defini de aici încolo viitorul întregii țări.

Dacă toate instituțiile sociale sunt create în cadrul societății, atunci o societate dezbinată pe diferite criterii nu poate să producă instituții sociale perfecte. După două decenii, indiferent cum defineşti societatea moldovenească (de la demos sau de la etnos), tot scindată este. Există o divizare între malul drept şi malul stâng al Nistrului, care a fost posibilă doar în cadrul actualului mecanism de securitate, după care sunt clivaje în interiorul celor două părți ale societății moldoveneşti. Astfel, sectorul public, sectorul privat şi sectorul non-profit, toate au fost profund marcate de aceste raporturi sociale şi au co-existat într-o dificilă perioadă de tranziție.

Dezvoltarea organizațiilor neguvernamentale a însemnat produsul unor trăiri interne ale cetățenilor simpli, dezamăgiți de condiția socială sau determinați să schimbe lucrurile în societate, conjugate cu susținerea generoasă din partea donatorilor externi ai Republicii Moldova. Dincolo de realitățile (geo)politice la care participa Republica Moldova în spațiul post-sovietic, factorul cultural şi geografic au deschis şi perspectiva dezvoltării pe un model consacrat euroatlantic. Partenerii de dezvoltare, care sunt instituții internaționale, state şi fonduri private occi-

dentale, susțin financiar şi tehnic un angajament de dezvoltare pe termen lung a Republicii Moldova, implicit a sectorului asociativ moldovenesc.

Integrarea europeană şi reformele conexe sau angajamentele naționale privind Obiectivele de Dezvoltare ale Mileniului, sunt finanțate în Republica Moldova cu suportul donatorilor externi, după cum şi existența organizațiilor neguvernamentale se datorează în mare parte acestei asistențe financiare externe. Sectorul asociativ se dezvoltă etapizat în Republica Moldova, extinzându-şi agenda de preocupări pe măsura evoluției societății şi consolidării relațiilor cu Uniunea Europeană. Sustenabilitatea organizațiilor neguvernamentale din Republica Moldova este în evoluție, conform Indexului USAID, sectorul cunoscând o schimbare calitativă prin importante reforme legislative, consolidarea bazei tehnico-materiale şi sporirea capacităților de advocacy. Dar ONG-urile moldoveneşti se mai confruntă cu o serie de probleme care obstrucționează mult eficiența întregului sector asociativ, cele mai relevante fiind lipsa coeziunii, sustenabilitatea financiară şi nivelul relativ scăzut de încredere socială.

Organizațiile neguvernamentale s-au impus treptat în societate şi au dezvoltat diferite relații cu sectorul public şi sectorul privat. Nu este exagerat să spunem că dincolo de dificultățile tranziției sau de unele „scăpări deontologice", ONG-urile din Republica Moldova au fost şi mai sunt „agenți ai dezvoltării" şi „locomotive" ale integrării europene. Zeci de organizații neguvernamentale republicane şi locale, acumulează fiecare an un volum tot mai mare de resurse umane, financiare şi instituționale, şi dezvoltă sute de proiecte, studii şi activități în diverse domenii sociale.

ONG-urile susțin tranziția democratică şi au cultivat treptat instituționalizarea relațiilor cu statul, dar clasa politică nu permite deocamdată organizațiilor neguvernamentale să participe la întregul ciclu al politicilor publice. Societatea civilă participă activ la elaborarea şi promovarea politicilor, dar nu participă la faza implementării şi nu are deocamdată mecanisme eficiente de control asupra statului. Totuşi, chiar în contextul unui dialog deloc simplu cu sectorul public, în contextul inexistenței deocamdată a unui dialog durabil cu sectorul privat, organizațiile neguvernamentale din Republica Moldova au reuşit timp de două decenii să devină o parte indispensabilă a societății.

Toate ONG-urile active din toată țara au ce spune despre dezvoltarea Republicii Moldova, după ce timp de două decenii au reuşit să participe la perfecționarea legislației moldoveneşti în conformitate cu cele mai bune practici internaționale, au monitorizat actul guvernării şi au criticat abuzurile de putere, au reprezentat cetățenii moldoveni în instanțele naționale şi internaționale pentru a le face dreptate şi au creat centre de incluziune socială a copiilor cu dizabilități sau a bătrânilor abandonați. Este rezultatul unei munci enorme a organizațiilor neguvernamentale din Republica Moldova şi pentru aceasta merită respectul întregii societăți, după cum un profund sentiment de gratitudine merită partenerii de dezvoltare care au susținut financiar proiectele şi activitățile societății civile.

Organizațiile neguvernamentale au un caracter funcțional şi necesar în societate, sunt expresia suficienței crescute a societății, drept pentru care sunt inerente dezvoltării durabile a Republicii Moldova în contextul integrării europene. Viitorul Republicii Moldova este legat în mare măsură de viitorul organizațiilor neguvernamentale, iar dezvoltarea nu poate fi sustenabilă în lipsa unei societăți civile puternice şi active. Acesta responsabilizează mult asociațiile obşteşti moldoveneşti şi suscită scimbări şi reacții adecvate. Fără a identifica o listă exhaustivă de priorități şi fără pretenția de a formula axiome de dezvoltare, credem totuşi că trei aspecte sunt definitorii pentru viitorul organizațiilor neguvernamentale din Republica Moldova:

- Instituționalizarea şi elementele conexe cum sunt autonomia sau socializarea, este o precondiție obligatorie pentru dezvoltarea societății civile. Instituționalizarea înseamnă de fapt un „nou contract social", care să asigure coeziunea socială, să definească exact competențele celor trei sectoare şi să legitimeze organizațiile neguvernamentale în conştiința colectivă. Un demers complex şi de durată, care presupune noi relații inter-sectoriale şi intra-sectoriale, în vederea asigurării sustenabilității financiare prin surse interne şi responsabilizării sectorului asociativ, sectorului public şi sectorului privat. Un contract care să reprezinte expresia unei voințe colective de a asigura dezvoltarea durabilă a societății.
    - *Sectorul asociativ are de re-negociat cu statul participarea la ciclul de politici publice şi de concurat cu instituțiile acestuia pentru managementul unei părți din banii publici, după ce legea 2% va intra în vigoare, iar organizațiile neguvernamentale vor participa la licitații pentru prestarea de servicii sociale.*
    - *Sectorul asociativ are de convenit cu mediul de afaceri asupra unei strategii de responsabilitate socială corporativă în Republica Moldova, precum şi asupra unor proiecte comune care să conducă la eficientizarea ambelor sectoare.*
    - *Sectorul asociativ trebuie să redefinească raporturile interne şi să se consolideze în vederea eficientizării activităților. Organizațiile neguvernamentale trebuie să-şi asume dezvoltarea societății împreună cu celelalte instituții non-profit şi să realizeze proiecte în comun cu asociațiile comerciale, cu partidele politice sau, de ce nu, cu Biserica.*

- Eficiența este importantă pe două dimensiuni. Prima ține de capacitatea de a formula idei noi şi de a presta servicii sociale de calitate. Toate instituțiile sociale vor avea de lucrat asupra eficienței în secolul XXI, când este nevoie de acțiuni rapide şi foarte specializate.
    - *Centrele analitice trebuie să se dezvolte cantitativ şi calitativ, într-o perspectivă mai curând aristotelică decât platoniană, şi să vină cu soluții tematice concrete pentru dezvoltare, în timp ce organizațiile prestatoare de servicii sociale trebuie să urmeze calitatea serviciilor europene.*

- *Cea de-a doua dimensiune, se referă la capacitatea de reprezentare a grupurilor sociale pe care le reprezintă şi de promovare a intereselor comune şi de grup. Consolidarea sectorului şi solidaritatea în cadrul reprezentanților societății civile este una dintre precondițiile eficientizării. Nu pentru a crea Confederația Națională a ONG-urilor, ultimul lucru de care ar avea nevoie Republica Moldova, dar pentru a consolida Consiliul ONG, Consiliul Național de Participare, Platforma Națională a Parteneriatului Estic şi platformele neformale sectoriale în vederea reprezentării eficiente a cetățenilor.*

➢ Imaginea publică a organizațiilor neguvernamentale este evident denaturată în Republica Moldova, iar îmbunătățirea acesteia nu înseamnă doar îndreptarea unei neînțelegeri, dar şi dovada creşterii legitimității acestor instituții. Un sector în devenire nu poate să activeze cu maximă eficacitate, după cum nu poate să depăşească condiția de dezvoltare a întregii societăți. Dar a existat şi mai există talent şi energie în societatea civilă, care generează lucruri utile societății. Greu de imaginat ce ar fi societatea moldovenească fără expertiza societății civile sau fără monitorizarea actului guvernării, fără de asociațiile care promovează drepturile omului sau fără de campaniile de protecție a mediului înconjurător, fără de centrele de asistență pentru copii sau fără de azilurile care ne îngrijesc bătrânii. Este nevoie de o mare strategie de socializare, implicit de comunicare permanentă cu întreaga societate şi de diseminare a rezultatelor activității sectorului asociativ, demers în care se înscrie şi elaborarea prezentului studiu.

Bibliografie selectivă

- Aristotel. *Politica*. Bucureşti: IRI, 2001.
- Asociația Promo-Lex. *Analiza generală a situației sectorului asociativ din regiunea transnistreană*. // Raport Analiza situației ONG din regiunea transnistreană. Chişinău, 2009.
- Brighidin A., Didenco V. *Catalogul organizațiilor neguvernamentale active în domeniul drepturilor omului din Republica Moldova*. Chişinău: PNUD Moldova, 2005.
- Brighidin A., ş.a. *Studiu privind dezvoltarea organizațiilor neguvernamentale din Republica Moldova*. Chişinău: PNUD Moldova, 2007.
- Caraseni Gh. *Transparența şi durabilitatea financiară a organizațiilor neguvernamentale din Moldova*. Chişinău: CONTACT, 2011.
- Centrul de Resurse pentru Drepturile Omului. *Consolidarea financiară a societății civile prin introducerea mecanismului de direcționare a unei părți din impozit către organizațiile necomerciale de utilitate publică*. Chişinău, 2011.
- Cenuşa D. *Consolidarea societății civile din Republica Moldova*. Chişinău: Bons Offices, 2007.
- Chantal Milton-Desol. *Statul subsidiar. Ingerința şi neingerința statului: principiul subsidiarității în fundamentele istoriei europene.* Cluj-Napoca: EFES, 1997.
- Ciorbă V. *Biserica Ortodoxă din Basarabia şi Transnistria (1940-2010)*. Chişinău: Pontos, 2011.
- Gabriel Almond, Sidney Verba. *Cultura Civică. Atitudini politice şi democrație în cinci națiuni*. Bucureşti: Editura DU Style, 1996.
- Hegel G.W.F. *Philosophy of Right*. Kitchener: Batoche Books, 2001.
- Huntington S. *The Third Wave: Democratization in the Late 20th Century.* Norman and London: University of Oklahoma Press, 1991.
- Jennifer M. Brinkerhoff, Stephen C. Smith, and Hildy Teegen. *NGO s and the Millennium Development Goals Citizen Action to Reduce Poverty*. Palgrave Macmilan, 2007.
- Juan J. Linz, Alfred Stepan. *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*.Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1996.
- Juc V. *Viața politică în Republica Moldova. //* Destin Românesc. Revistă de istorie şi cultură. Chişinău, 2001.

- Lester M. Salamon, a.o. *Global Civil Society. Dimensions of the Nonprofit sector*. Baltimore: The Johns Hopkins Center for Civil Society Studies, 1999.
- Lester M. Salamon. *The state of Global Civil Society and Voluntaring*. // Comparative nonprofit sector working paper, Johns Hopkins University: CCSS, march 2013.
- Lester M. Salamon. *The Third Sector and Volunteering in Global Perspective*. // Presentation at The 17th Annual International Association of Volunteer Effort Conference. Amsterdam, January 15, 2001.
- Negulescu P. *Partidele politice.* Bucureşti: Garamond, 1994. Oliver P. Richmond, Henry F. Carey (Editors). *Subcontracting Peace - The Challenges of NGO Peacebuilding.* Ashgate Publishing, Ltd., 2005.
- Kerstin Martens. *NGOs and the United Nations. Institutionalization, Professionalization and Adaptation*. Palgrave Macmillan, 2005.
- Sorin Cace ş.a. *Organizațiile neguvernamentale şi economia socială*. Bucureşti: Expert, 2011.
- *Strategia de dezvoltare a societății civile pentru perioada 2012-2015*.
- Tismăneanu V. *Reinventarea politicului. Europa Răsăriteană de la Stalin la Havel*. Iaşi: Polirom, 1997.
- United Nations. *Handbook on Non-Profit Institutions in the System of National Accounts,* New York 2003.
- USAID. *Indexul Sustenabilității organizațiilor societății civile 2011 – Republica Moldova*, Iunie 2012.
- Левада Ю. (коорд). *Советский простой человек: опыт социального портрета на рубеже 1990_х*. Москва, 1993.
- Сорос Дж. *Советская система: к открытому обществу*. Москва: Издательство политической литературы, 1991.